



2022-2023-O'QUV YILIDA O'RTA  
TA'LIM MAKTABLARINING **11-SINF**  
O'QUVCHILAR UCHUN **GEOGRAFIYA**  
FANIDAN MUSTAQIL SHUG'ULLANISH  
UCHUN

**IMTIHON JAVOBLARI**

**2023**

ESLATIB O'TAMIZ, MAZKUR JAVOBLAR SIZNI VAQTINGIZNI TEJASHGA VA  
IMTIHONLARGA ESA KO'PROQ TAYYORLANISH UCHUN YORDAM BERADI.  
IMTIHON JAVOBLARINI TIJORIY MAQSADLARDA FOYDALANISH MUMKIN EMAS.  
VAQTNI QO'LDAN BOY BERMANG, TAYYORGARLIKNI HOZIRDAN BOSHLANG!

 @USTOZ

## 1 – BILET

### 1. Geografiya fanlari tizimi va uning tarkibi. Geografik bilimlarning amaliy ahamiyati.

Geografiya fanlari Yerdagi geografik hodisalarni, jumladan fizik geografiya (landshaftlar, iqlim, gidrosfera), aholi geografiyasi (demografiya, migratsiya), iqtisodiy geografiya (resurslar, ishlab chiqarish, savdo) va siyosiy geografiyani (hududlar, chegaralar, davlatlar) o'rganadi.

Geografiya fanlari tizimining tuzilishi nazariy va amaliy jihatlarni o'z ichiga oladi. Nazariy jihatlar jug'rofiy hodisalar haqidagi bilimlarni kengaytirishga, shuningdek, nazariy modellar va metodologiyani ishlab chiqishga qaratilgan fundamental tadqiqotlarni o'z ichiga oladi.

Geografiya fanlarining amaliy jihatlari geografik bilimlarni turli sohalardagi amaliy muammolarni hal qilish uchun qo'llashni o'z ichiga oladi, masalan, hududlar va resurslarni boshqarish, shaharlar va infratuzilmani rejalashtirish, shuningdek, iqlim o'zgarishini, tabiiy ofatlarni va boshqalarni o'rganish va bashorat qilish.

Geografik bilimlarning amaliy ahamiyati shundan iboratki, u olimlar, davlat tashkilotlari va xususiy kompaniyalarga hudud va resurslarni boshqarish, shahar va infratuzilmani rejalashtirish, shuningdek, tabiiy ofatlar va iqlimni bashorat qilish va boshqarishda asoslangan qarorlar qabul qilishda yordam beradi. o'zgartirish. Geografik bilimlar, shuningdek, turli mintaqalar va xalqlarning madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida xalqaro hamkorlik va madaniyatlararo muloqotni yaxshilashga yordam beradi.

### 2. "Seysmik mintaqa" va "Migratsiya" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.

**Seysmik shkala** - zilzila paytida yer sirtida vujudga keladigan tebranishlar kuchi (jadalligi)ni baholash (o'lchash) uchun ishlatiladigan jadval. Tebranishlar kuchi gruntidagi qoldiq deformatsiya (o'zgarish) ko'lamini va shakliga, bino va inshootlarning shikastlanish darajasiga va boshqa tashqi ko'rsatkichlarga qarab baholanadi. Seysmik shkalaning turi ko'p. Ulardan biri 1917-yil Xalqaro seysmik assotsiatsiya tomonidan qabul qilingan 12 balli Merkalli — Kankani — Ziberg shkalasi (hozirgi ba'zi Yevropa mamlakatlarida qo'llanadi). 1931-yil AQSH da Vud va Nyuman tomonidan qabul qilingan 12 balli MM shkalasi, 1964-yil S. V. Medvedev (Moskva) tomonidan tavsiya etilgan 12 balli shkala ham bor. 1964-yil Parijda YUNESKO davlatlararo yigilishida tavsiya etilgan 12 balli MSHK64 shkala S. V. Medvedev (Moskva), V. Shponxoyer (Germaniya) va V. Karnik (Praga) tomonidan tuzilgan. Yer sirtidagi tebranishlar kuchini ballarda o'lchash bilan birga zilzilalarni magnituda (tebranishlar yoki silkinishlar qiymati) bo'yicha tasniflash usuli ham ishlatiladi (qarang Rixter shkalasi). Magnituda zilzila o'chog'i tarqatadigan energiya logarifmiga mutanosib (moye) bo'ladi (mas, 1966-yilgi Toshkent zilzilasi kuchi 8 ball deb baxrlangan, magnitudasi esa 5,3 ga teng bo'lgan). Ba'zi mamlakatlar (mas, Yaponiya) da 7 balli shkala qo'llanadi. Seysmik shkala bo'yicha zilzila oqibatlarining tashqi ko'rinishlari (shikastlanish, yemirilish, o'pirilish, yorilish, darzlar va boshqalar)dan tashkari tebranish jarayonlari (siljish, surilish, tezlik, tezlanish va boshqalar)ni ham hisobga oladigan maxsus asboblardan (seysmograf, akselerograf va boshqalar) yordamida ham aniqlanadi. Seysmik shkala zilzilaning tashqi alomatlarini o'rganish, seysmik haritalar tuzish, seysmik hududlashtirish va cheklangan hududlarni mikrohududlashtirish va boshqa maqsadlarda qo'llanadi.

**Migratsiya** - ko'chish degan ma'noni bildiradi. Migratsiya ichki migratsiya va tashqi migratsiyaga bo'linadi. Ichki migratsiya - aholining mamlakat ichkarisida, uning rayonlari o'rtasida yoki qishloq joylardan shaharlarga ko'chib yurishi. Tashqi migratsiya - mamlakatdan ko'chib ketish (emigratsiya) yoki mamlakatga ko'chib kelish (immigratsiya).

### 3. Dunyoning siyosiy xaritasidan “Katta yettilik” guruhiga kiradigan davlatlarni ko‘rsating. Ulardan qaysi biri yarimorol davlat hisoblanadi? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.

Ushbu guruhga AQSH, Kanada, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya hamda Italiya kiradi. Ular orasida bosh meridiandan to‘lalgicha g‘arbda joylashgan davlatlar: AQSH, Kanada.

#### Amerika Qo‘shma Shtatlarining poytaxti – Vashington shahri. Vashington shahrining geografik kordinatasi:

39° (38.91) shimoliy kenglik

77° (77.04) g‘arbiy uzoqlik

#### Kanada davlatining poytaxti – Ottava shahri. Ottava shahrining geografik kordinatasi:

45° (45.42) shimoliy kenglik

76° (75.70) g‘arbiy uzoqlik

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

## 2 - BILET

### 1. Litosferaning tektonik harakatlari va ularning oqibatlari.

Litosfera - bu yerning qobig‘i bo‘lib, u Yer yuzasi bo‘ylab harakatlanadigan plitalardan iborat. Litosferaning tektonik harakatlariga yer qobig‘ining ko‘tarilishi, tushishi, siqilishi va cho‘zilishi kiradi. Bu jarayonlar Yer va tirik organizmlar uchun turli oqibatlarga olib kelishi mumkin, jumladan:

Zilzilalar: Tektonik harakatlar ikkita litosfera plitalari to‘qnashganda, ko‘tarilganda yoki tushganda zilzilaga olib kelishi mumkin. Zilzilaning kuchi ushbu harakatlarning kuchiga bog‘liq va atrof-muhit va aholi uchun jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Vulkanizm: Tektonik harakatlar issiq magma er yuzasiga ko‘tarilganda vulqon faolligiga ham olib kelishi mumkin. Vulqon otilishi aholining evakuatsiya qilinishiga, qishloq xo‘jaligining vayron bo‘lishiga va atrof-muhitning ifloslanishiga olib kelishi mumkin.

Tog‘ sistemalarining shakllanishi: Kuchli tektonik harakatlar yer qobig‘ining siqilishi va burmalanishiga olib keladi, bu esa tog‘ tizimlarining shakllanishiga olib keladi. Tog‘lar muhim ekologik va iqtisodiy resurslar bo‘lib, noyob o‘simlik va hayvonot dunyosiga ega, shuningdek, foydali qazilmalarni qazib olish joylari hisoblanadi.

Dengiz oluklarining paydo bo‘lishi: litosferaning cho‘zilishi dengiz chuqurliklari va okean tog‘larining shakllanishiga olib kelishi mumkin. Ular global iqlimda muhim rol o‘ynaydi va muhim baliq ovlash joylari hisoblanadi.

Dengiz sathining ko‘tarilishi: dengiz sathining ko‘tarilishi dengiz tubining chuqurligining o‘zgarishiga olib keladigan tektonik harakatlar oqibatidir. Bu qirg‘oqni suv bosishi va aholi turmush darajasining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, litosferaning tektonik harakatlari yer yuzasiga katta ta‘sir ko‘rsatadi, tog‘larni hosil qiladi, xavfli tabiat hodisalarini yaratadi va iqlim sharoitlarini o‘zgartiradi.

### 2. “Demografik portlash” va “Urbanizatsiya” atamalarining mazmunmohiyatini tushuntiring.

«Demografik portlash» bu.....o‘lim darajasi pasayishi tufayli aholi sonining tez sur‘atlar bilan ko‘payishi 1960-1980-yillarda yillarda jahonda «demografik portlash» jarayoni yuz berdi. So‘nggi yillarda aholishunos olimlar «demografik portlash»ga nisbatan deyarli nihoyasiga yetib borayotgan jarayon sifatida baho berayotgan bo‘lsalarda, Afrika va Osiyoning bir qator davlatlarida aholining yillik tabiiy ko‘payish darajasi hali ham yuqori darajada kuzatilmoqda. Urbanizatsiya (lotincha urbs - shahar)-shaharlarning ko‘payishi va o‘sishi hamda aksari iqtisodiy hududlar yadrosiga aylanishi. Urbanizatsiya fan-texnika inqilobi davrida keskin avj

olgan ijtimoiy- iqtisodiy jarayon bo'lib, shaharlarning o'sishi, shaharlarda, xususan yirik shaharlarda aholining ko'payishi, barcha aholi punktlarida shahar turmush tarzining tarqalishi, iqtisodiyotning asosan shaharlarga xizmat qilishida o'z aksini topadi.

**3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan mamlakatimizning eng chekka nuqtalarini ko'rsating. Ularning qaysi biri ekvatoridan uzoqroqda joylashgan? Ushbu nuqtaning geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekistonning chekka nuqtalari mamlakat shimoli, janubi, g'arbiy va sharqida joylashgan: Shimoliy nuqtasi Qozog'iston bilan chegarada, shimoliy kenglikning 45,55 daraja koordinatalarida joylashgan Hazrati Sulton tog'idir.

Janub nuqtasi Afg'oniston bilan chegara, shimoliy kenglikning 37,18 daraja koordinatalarida. G'arbiy nuqta Turkmaniston bilan chegaradosh, sharqiy uzunlik 58,38 daraja koordinatalarida. Sharqiy nuqta - Qirg'iziston bilan chegara, sharqiy uzunlik 73,14 daraja koordinatalarida.

Ushbu nuqtalardan qaysi biri ekvatoridan uzoqda ekanligini aniqlash uchun shimoliy nuqta va janubiy nuqtaning kengliklarini solishtirish kerak. Janubiy nuqta shimoliy nuqtaga qaraganda ekvatorga yaqinroq, shuning uchun u boshqalarga qaraganda ekvatoridan uzoqroqda joylashgan.

O'zbekistonning janubiy nuqtasining geografik koordinatalari shimoliy kenglikning 37,18 gradus va sharqiy uzunligi 66,25 daraja.

### **3 – BILET**

**1. Xalqaro migratsiyalarning geografiyasi, asosiy omillari va oqibatlari.**

Xalqaro migratsiya - bu odamlarning doimiy yoki vaqtincha yashash maqsadida bir mamlakatdan ikkinchisiga ko'chishi. Ularning sabablari juda ko'p, ular orasida:

Iqtisodiy kuchlar. Daromadning pastligi, yuqori ishsizlik, mehnat bozorida istiqbolning yo'qligi – bularning barchasi odamlarni xorijda yaxshi hayot izlay boshlashiga sabab bo'lishi mumkin.

siyosiy omillar. Urushlar, mojarolar, diktaturalar, inson huquqlari va erkinliklarining poymol etilishi, ijtimoiy adolatsizlik – bularning barchasi odamlarning xavfsizlik va yaxshi hayot izlab o'z mamlakatlarini tark etishga majbur bo'lishiga olib kelishi mumkin.

ijtimoiy omillar. Diniy va etnik nizolar, oiladagi zo'ravonlik, jinsi, irqi yoki millatiga ko'ra kamsitish - bularning barchasi migratsiyaga olib kelishi mumkin.

ekologik omillar. Falokatlar, tabiiy ofatlar, qurg'oqchilik, suv toshqini, iqlim o'zgarishi - bularning barchasi odamlarning yashash uchun yangi joy izlashga majbur bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Xalqaro migratsiya manba va boradigan mamlakatlarga ta'sir qiladi. Odamlar tark etgan mamlakatlar mehnat resurslarini yo'qotadi, bu esa iqtisodiy muammolarga olib kelishi mumkin. Biroq, migratsiya iqtisodiy o'sishni ham rag'batlantirishi mumkin, chunki migrantlar yangi ish o'rinlarini yaratishi, mehnat unumdorligini oshirishi va mehnat xarajatlarini kamaytirishi mumkin.

Belgilangan mamlakatlar iqtisodiyotga hissa qo'shadigan qo'shimcha ishchi kuchi ko'rinishidagi muhojirlardan, shuningdek, tovar va xizmatlarning yangi iste'molchilaridan iqtisodiy foyda olishlari mumkin. Biroq, migratsiya ishsizlikning kuchayishi, mehnat bozoridagi raqobat, ijtimoiy keskinlik va salbiy ijtimoiy ta'sirlar kabi ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin.

**2. “Qor chizig'i” va “Eroziya” atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Qor chizig'i" atamasi odatda geografik ob'ektlarni anglatadi. Bu butun yil davomida qor erimaydigan tog' tomonidagi balandlikni bildiradi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, bu

balandlikda qor yozda erishga ulgurmaydi va undan pastda u butunlay eriydi. Qor chizig'i muzliklarning balandligini aniqlash, shuningdek, iqlim o'zgarishini baholash uchun ishlatilishi mumkin.

"Eroziya" atamasi suv, shamol yoki muz kabi tabiiy omillar ta'sirida er yuzasining vayron bo'lishi yoki eskirish jarayonini tavsiflaydi. Eroziya tuproqning unumdor qatlamini yo'qotishiga, qiyaliklardan tuproq va toshlarning yuvilishiga, shuningdek, rel'efning o'zgarishiga va yangi geografik ob'ektlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Eroziya tabiiy jarayonlar natijasida yuzaga kelishi yoki yaroqsiz dehqonchilik amaliyotlari yoki yon bag'irlarda qurilish kabi inson faoliyati natijasida yuzaga kelishi mumkin.

**3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Markaziy Osiyo davlatlari va ularning poytaxtlarini ko'rsating. Ushbu subregion davlatlari poytaxtlaridan qaysi biri ekvatoridan eng uzoqda joylashgan? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan Markaziy Osiyo davlatlari va ularning poytaxtlarini ko'rsating. Ushbu subregion davlatlari poytaxtlaridan qaysi biri ekvatoridan eng uzoqda joylashgan? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

**Markaziy Osiyo davlatlari va ularning poytaxtlari:**

Qozog'iston – Nur-Sulton (Ostona)

Qirg'iziston - Bishkek

Tojikiston - Dushanbe

Turkmaniston - Ashxobod

O'zbekiston - Toshkent

Ekvatoridan eng uzoqda joylashgan Markaziy Osiyo davlatining poytaxti Qozog'iston poytaxti Ostona (Nur-Sulton) hisoblanadi. Uning koordinatalari  $51,1801^{\circ}$  shimoliy kenglik,  $71,445^{\circ}$  sharqiy uzunlik.

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

#### **4 - BILET**

**1. Buyuk geografik kashfiyotlar va ularning ahamiyati.**

Buyuk geografik kashfiyotlar 15-asr oxiridan boshlab Yevropa, Afrika va Osiyo o'rtasidagi yangi dengiz yo'llari va quruqliklarni o'rganish va kashf qilish bilan bog'liq bo'lgan tarix davridir. Ular jahon tarixi, madaniyati, iqtisodiyoti va geosiyosiy vaziyatida ulkan o'zgarishlarga olib keldi. Eng muhim kashfiyotlar qatoriga quyidagilar kiradi:

Amerikaning kashfiyoti (1492): Kristofer Kolumb Yangi Dunyoni kashf etdi va kolonizatsiyani boshladi, bu esa jahon savdo bozori va madaniy almashinuvning sezilarli darajada kengayishiga olib keldi. Umid burnining aylanma yo'li (1488): Portugal navigatori Bartolomeu Dias Hindistonga dengiz yo'lini ochdi, bu xalqaro savdo aloqalarining paydo bo'lishiga va qudratli Portugaliya imperiyasining paydo bo'lishiga olib keldi. Tinch okeanining kashfiyoti (1513): Xuan Ponse de Leon okeanni kashf etdi, u dunyodagi eng muhim boylik, resurslar va savdo imkoniyatlari manbalaridan biriga aylandi.

Janubiy Afrikaning kashfiyoti (1652): Gollandiyaliklar Umid burnida aholi punkti o'rnatdilar, bu esa mustamlakalarning o'rnatilishiga, savdo-sotiqqa va yangi yerlarga ko'chishiga olib keldi. Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida dunyo, madaniyat, iqtisodiyot va fan haqida yangi tushuncha paydo bo'ldi. Ular yangi mamlakatlar, madaniy an'analar, tillar va dinlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Bundan tashqari, kashfiyotlar xalqaro savdo-iqtisodiy taraqqiyotning asosi bo'lib, qudratli davlatlar va mustamlaka imperiyalarining paydo bo'lishiga ham hissa qo'shdi.

**2. "Antropogen landshaft" va "Geyzer" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

Antropogen landshaft — shakllanishida insonning xo‘jalik fa-oliyati katta rol o‘ynagan geografik landshaft. Yana qarang Madaniy landshaft, Geografik landshaft.

Geyzerlar (islandcha geyzir- otilmoq) = vaqt-vaqti bilan fon-tan bo‘lib otilib turadigan issiq buloqlar. Geyzerlar asosan so‘nmagan yoki yaqinda so‘ngan vulkan hududlarida bo‘ladi. Geyzer yer osti bo‘shliq va yoriqlaridan otilib chiqadi. Geyzerlar og‘zidan qaynoq suv 50 m, bug‘ esa 150 m balandlikkacha otilib chiqadi. Geyzerlar bir yoki bir necha kungacha harakatda bo‘lishi mumkin. Geyzerlar Kamchatkada ko‘p. Islandiya, AQSh, Yangi Zelandiyada ham geyzerlar bor. Geyzerlardan xonalarni isitishda, energetika ehtiyojlari uchun foy-dalanish mumkin.

**3. O‘zbekiston siyosiy-ma‘muriy xaritasidan Tojikistonga chegaradosh bo‘lgan respublikamizning viloyatlarini ko‘rsating. Ulardan qaysi birining maydoni eng kichik?**

**Bu viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.**

O‘zbekiston siyosiy-ma‘muriy xaritasidan Tojikistonga chegaradosh bo‘lgan respublikamizning viloyatlarini ko‘rsating. Ulardan qaysi birining maydoni eng kichik? Bu viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang. O‘zbekistonning Tojikiston bilan chegaradosh viloyatlari Andijon viloyati, Namangan viloyati va Farg‘ona viloyatidir. Bu viloyatlarning eng kichigi Andijon viloyatidir. Andijon viloyati markazining geografik koordinatalari taxminan  $40,76^{\circ}$  shimoliy kenglik va  $72,34^{\circ}$  sharqiy uzunlikka teng.

## 5 – BILET

**1. O‘rta asrlarda geografiyaning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan Sharq olimlari.**

O‘rta asr geografiyasida Sharq olimlari o‘z mintaqalarining turli qismlarini o‘rganish va tavsiflash, kuzatish va tajribalari asosida dunyo suratlarini yaratish orqali katta hissa qo‘shgan. O‘rta asrlar geografiyasiga hissa qo‘shgan Sharqning eng mashhur olimlaridan ba‘zilari: Ibn Xordodbeh IX asrda dunyoning eng qadimgi va eng batafsil xaritalaridan birini yaratgan fors geografidir.

Al-Idrisiy arab olimi bo‘lib, 12-asrda dunyoning turli mintaqalarining batafsil xaritalarini o‘z ichiga olgan “Roadster kitobi”ni yaratgan.

Al-Beruniy fors olimi bo‘lib, XI asrda Hindiston, O‘rta Osiyo va Eron geografiyasini o‘rgangan va bu borada bir qancha kitoblar yozgan.

Ibn Battuta 14-asrda Afrika, Osiyo va Yevropa bo‘ylab sayohat qilgan arab sayohatchisi bo‘lib, “Sayohat eslatmalari” kitobida o‘zining sarguzashtlarini tasvirlab bergan.

Jamol ad-Din al-Makkiy suriyalik olim bo‘lib, 14-asrda “Mamlakatlar tarixi haqidagi bilimlar ombori” kitobini yozgan va unda dunyoning turli mintaqalari geografiyasi va tarixini bayon qilgan.

**2. “Eksklav” va “Depopulyatsiya” atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

**Eksklav** — suveren mustaqillikka ega bo‘lmagan, atrofi boshqa bir va bir nechta davlat bilan o‘ralgan hudud.

**Eksklav** ("tashqi" va "kalit") - bu davlat yoki hududning geografik jihatdan asosiy qismidan chet el hududini (bir yoki bir nechta davlatlarning) o‘rab olish orqali ajratilgan qismi. Ko‘pgina eksklavlar ham anklavlardir, lekin bu shart emas; Bir eksklav bir nechta shtatlar bilan o‘ralgan bo‘lishi mumkin. Ozarbayjonning Naxchivan anklavini anklav hisoblanmaydigan (Armaniston, Turkiya va Eron bilan chegaradosh) anklavga misol qilib keltirish mumkin.

**Depopulyatsiya** bu .... tug‘ilishning o‘limga nisbatan pastligi Mehnatning geografik taqsimlanishi asosida o‘z ixtisoslashuviga ko‘ra bir-biridan farq qiluvchi hududlar **iqtisodiy rayonlar** yuzaga keladi. Iqtisodiy rayon (hudud)lar uchun butun mamlakat miqyosida

ixtisoslashuv o'ziga xos bo'lib, mahsulot almashinuvi juda keng qamrovda amalga oshadi. Bunday rayonlarning bir necha ixtisoslashgan tarmoqlari bo'lishi ham mumkin.

**3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo bo'lgan davlatlarni ko'rsating. Ulardan hududining kattaligi bo'yicha eng yirigi qaysi? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo bo'lgan davlatlarni ko'rsating. Ulardan hududining kattaligi bo'yicha eng yirigi qaysi? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.

Shanxay hamkorlik tashkilotiga (ShHT) a'zo davlatlar qatoriga Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va O'zbekiston kiradi. Ular orasida maydoni bo'yicha eng katta davlat Rossiya bo'lib, uning maydoni taxminan 17,1 million kvadrat kilometrni tashkil etadi. Rossiya poytaxti - Moskva - 55,7558 ° shimoliy kenglik va 37,6173 ° sharqiy uzunlik koordinatalarida joylashgan.

## 6 – BILET

**1. Yerning shakli va uning geografik oqibatlari, ularning kundalik hayotda kuzatilishi.**

Yerning shakli geoid, ya'ni uch o'lchamli shakl bo'lib, u taxminan sharga o'xshaydi, lekin ekvatorida biroz bo'rtib, qutblarda qisqaradi. Bunga Yerning o'z o'qi bo'ylab aylanishi sabab bo'ladi, bu markazdan qochma kuchni hosil qiladi, bu Yerning ekvatorida biroz kengayishiga va qutblarda qisqarishiga olib keladi. Erning bu shakli kundalik hayotda namoyon bo'ladigan ko'plab geografik ma'lumotlarga ega. Ulardan ba'zilari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Yerdagi turli iqlim zonalari. Yerning shakli tufayli sayyoramizning turli qismlari quyosh energiyasini har xil miqdorda oladi, buning natijasida turli mintaqalarda turli xil iqlim sharoitlari paydo bo'ladi. Dengiz va okeanlarning geografik xususiyatlari. Yerning shakli dengiz va okeanlarning shakli, chuqurligi va oqimlariga ta'sir qiladi, bu esa o'z navbatida baliq ovlash, dengiz tashish va boshqa dengiz faoliyatiga ta'sir qiladi. Sayohat va aloqa uchun geografik to'siqlar. Yerning shakli tog'lar, vodiylar, daryolar va boshqa to'siqlarni yaratadi, bu odamlar, tovarlar va ma'lumotlarning harakatlanishini qiyinlashtiradi.

Kun va tun uzunligidagi farqlar. Erning shakli tufayli quyosh har doim ham sayyoramizning barcha nuqtalaridan bir xil masofada bo'lmaydi, bu esa turli mintaqalarda kun va tun uzunligining farqiga olib keladi. Geomagnetik maydon. Yerning shakli sayyorani zararli kosmik nurlanishdan himoya qiladigan geomagnetik maydonga ham ta'sir qiladi. Bular Yerning shakli bizning hayotimizga qanday ta'sir qilishiga misollardir. Ushbu geografik ta'sirlarni tushunish bizning sayyoramizni yaxshiroq tushunishga va uning resurslaridan samaraliroq foydalanishga yordam beradi.

**2. “Geoxronologik shkala” va “Galaktika” atamalarining mazmunmohiyatini tushuntiring.**

Geoxronologik shkala - umumiy stratigrafik shkala birliklariga ekvivalent bo'lgan geoxronologik bo'limlarning iyerarxiya (quyi bo'limlarning yuqori bo'limlarga bosqichma-bosqich bo'ysunish) sistemasi.

Galaktika - bu turli shakl va o'lchamlarda namoyon bo'ladigan tortishish kuchi bilan birlashtirilgan yulduzlar, chang va gazning katta guruhi. Bizning galaktikamiz Somon yo'li yoki shunchaki Galaktika (bosh harfi G bilan) sifatida tanilgan.

**3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan respublikamizning 6 ta iqtisodiy rayonini ko'rsating. Ulardan qaysi biri mamlakatimizning chekka sharqiy qismida joylashgan? Ushbu rayon tarkibiga kiradigan biror bir viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan respublikamizning 6 ta iqtisodiy rayonini ko'rsating. Ulardan qaysi biri mamlakatimizning chekka sharqiy qismida joylashgan? Ushbu rayon tarkibiga kiradigan biror bir viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.

**O'zbekistonning siyosiy-ma'muriy xaritasida quyidagi 6 ta iqtisodiy rayon ajratilgan:**

Toshkent iqtisodiy rayoni

Markaziy Kaspiy iqtisodiy rayoni

Shimoliy-G'arbiy iqtisodiy rayon

Janubiy iqtisodiy rayon

G'arbiy iqtisodiy rayon

Farg'ona iqtisodiy rayoni

Toshkent iqtisodiy rayoni O'zbekistonning chekka sharqiy qismidir.

Toshkent iqtisodiy rayoni markazi Toshkent shahrida joylashgan bo'lib, uning koordinatalari taxminan  $41,3112^\circ$  shimoliy kenglikda va  $69,2797^\circ$  sharqiy uzunlikda.

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

## 7 – BILET

### 1. O'zbekiston qishloq xo'jaligining rivojlanish omillari va asosiy tarmoqlari. Mustaqillik yillarida tarmoqdagi o'zgarishlar va islohotlar.

O'zbekiston qishloq xo'jaligining rivojlanish omillari va asosiy tarmoqlari:

Iqlim sharoiti - O'zbekistonning cho'l va chala cho'l zonasida joylashganligi yer resurslarining cheklanganligi va sug'orish tizimiga bog'liqligini belgilaydi.

Resurs salohiyati – O'zbekistonda katta chuchuk suv resurslari, tuproq resurslari va chorvachilikni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar mavjud.

Tarixiy an'ana – qishloq xo'jaligi azaldan O'zbekiston aholisining asosiy mashg'uloti bo'lib kelgan.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligining asosiy tarmoqlari paxtachilik, donchilik, sabzavot va mevalar, chorvachilik va baliqchilikdir. Keyingi yillarda uzum va vinochilik, texnik ekinlar (bombeksa, moyli urug'lar va boshqalar) yetishtirish ham jadal rivojlanmoqda.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda qishloq xo'jaligida hosildorlikni oshirish va eksportga yo'naltirilganlikni ta'minlashga qaratilgan salmoqli islohotlar amalga oshirildi. Yirik qishloq xo'jaligi korxonalari xususiylashtirildi, yer uchastkalari dehqon va shaxsiy fermer xo'jaliklari o'rtasida taqsimlandi. Qishloq xo'jaligi, jumladan, sug'oriladigan yerlar ham modernizatsiya qilindi, yangi texnologiyalar joriy etildi, bu esa qishloq xo'jaligi mahsulotlarining mahsuldorligi va sifati oshishiga olib keldi.

Bundan tashqari, qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish tizimi ishlab chiqarishni subsidiyalash, soliq imtiyozlarini berish, kreditlash va boshqa chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan tizim yaratildi. Ushbu islohotlar samarasida O'zbekiston qishloq xo'jaligi eksport va yalpi ichki mahsulotning salmoqli qismini ta'minlab, mamlakatimiz iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biriga aylandi.

### 2. "Glyatsiologiya" va "Yonbag'ir ekspozitsiyasi" atamalarining mazmunmohiyatini tushuntiring.

Glasiologiya (lotincha: glacies — muz va ...logiya) — Yer yuzasidagi barcha muz shakllari (muzliklar, qor qoplami va b.), yer osti muzlari, ularning tuzilishi, tarkibi, fizik xususiyatlari, kelib chiqishi va rivojlanishi, geol. va geomorfologik faoliyati, geografik tarqalishi haqidagi fan. Umumiy muzshunoslikning sinonimi. G. glyatsiosfera va yer yuzasi, atmosfera, gidrosfera va litosferadagi tabiiy muz va muzliklar, ularning joylashishi, rejimi va rivojlanish dinamikasi, atrof muhit bilan o'zaro aloqasi, muzning Yer evolyutsiyasidagi ahamiyatini o'rganadi.



Ekspozitsiya, yonbag'ir ekspozitsiyasi - tepalik, tog', vo-diy, jar va boshqa yonbag'irlarining go-rizont tomonlariga, binobarin Quyoshga nisbatan qanday joylashganligi; masalan, yonbag'ir janubga qaragan bo'lsa, janubiy ekspozitsiya bo'ladi.

**3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Osiyodagi orol davlatlaridan ixtiyoriy 5 tasini ko'rsating. Ular ekvatorga nisbatan qaysi yarimsharda joylashganini aniqlang. Ushbu davlatlar poytaxtlaridan birining geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan Osiyodagi orol davlatlaridan ixtiyoriy 5 tasini ko'rsating. Ular ekvatorga nisbatan qaysi yarimsharda joylashganini aniqlang. Ushbu davlatlar poytaxtlaridan birining geografik koordinatalarini aniqlang.

Yaponiya - Shimoliy yarim shar. Poytaxt Tokioning geografik koordinatalari: 35,6895° shimoliy kenglik, 139,6917° sharqiy uzunlik.

Indoneziya - Janubiy yarim shar. Jakarta poytaxtining geografik koordinatalari: 6,2088° janubiy kenglik, 106,8456° sharqiy uzunlik.

Filippin - Shimoliy yarim shar. Poytaxt Manilaning geografik koordinatalari: 14,5995° shimoliy kenglik, 120,9842° sharqiy uzunlik.

Shri-Lanka - Shimoliy yarim shar. Poytaxt Kolomboning geografik koordinatalari: 6,9271° shimoliy kenglik, 79,8612° sharqiy uzunlik.

Kipr - Shimoliy yarim shar. Poytaxt Nikosiyaning geografik koordinatalari: 35,1856° shimoliy kenglik, 33,3823° sharqiy uzunlik.

## 8 – BILET

**1. Zilzilalar sodir bo'lish sabablari. Seysmik mintaqalar. 12 ballik seysmik shkala.**

Zilzilalar yer qobig'ida to'plangan energiyaning ajralib chiqishi natijasida sodir bo'ladi. Energiya harakat sodir bo'ladigan tektonik plitalar chegaralarida yoki bir necha yuz kilometrgacha bo'lgan chuqurlikdagi plitalar ichida saqlanishi mumkin.

Yer sharida seysmik zonalar deb ataladigan ma'lum zonalar mavjud bo'lib, ularda zilzilalar tez-tez sodir bo'ladi. Ular plitalar harakati sodir bo'ladigan er qobig'ining konfiguratsiyasi, vulqonlar va tog' tizmalarining joylashuvi, shuningdek, chuqur yoriqlar joylarining joylashuvi bilan bog'liq. Seysmik shkala - zilzila kuchini o'lchash uchun ishlatiladigan shkala. U zilzila paytida chiqadigan seysmik to'lqinlarning amplitudasini o'lchashga asoslangan. Seysmik shkalalarning bir nechta turlari mavjud, eng keng tarqalganlaridan biri zilziladan maksimal halokat va mumkin bo'lgan zararni o'lchaydigan 12 ballik shkaladir. Masalan, shkala bo'yicha 1-2 qiymatida siz erning engil silkinishini his qilishingiz mumkin, 3-4 - binolarning devorlarida yoriqlar paydo bo'ladi, 5-6 - vayron bo'lishi mumkin va 7 - 8 - halokatli halokat ko'plab qurbonlar va moddiy zarar bilan sodir bo'lishi mumkin.

**2. “Global shaharlar” va “Demografik siyosat” atamalarining mazmunmohiyatini tushuntiring.**

Global shaharlar qatoriga, eng avvalo, Nyu-York, London, Tokio, Shanxay, Gonkong, Parij, Dubay, Singapur kabi savdo-moliyaviy va transport salohiyati o'ta katta shaharlar kiritiladi. Global shaharlar safi borgan sari kengaymoqda, ularning ta'sir doirasi esa barcha qit'a va ulaming yirik qismlarini qamrab olishga intilmoqda.

Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi transchegaraviy daryolar, O'zbekiston-Qirg'iziston o'rtasidagi eksklav (tegishli davlat hududining asosiy qismidan boshqa davlat hududi bilan ajralib turgan yer- lar) va ba'zi chegara hududlari, Tojikiston bilan davlat chegarasida oxiriga yetkazilmagan delimitatsiya (chegara chizig'ini aniqlashtirib, mustahkamlash) ishlari bo'yicha yuzaga kelgan muammolar birinchi navbatda hal qilinishi lozim bo'lgan muhim geosiyosiy muammolardan bo'lib hisoblanadi.

**3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan Sirdaryo daryosi oqib o'tadigan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining markazi Grinvichga eng yaqin joylashgan? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan Sirdaryo daryosi oqib o'tadigan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining markazi Grinvichga eng yaqin joylashgan? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang. O'zbekiston hududida Sirdaryo Toshkent, Samarqand, Jizzax va Buxoro viloyatlaridan oqib o'tadi. Buxoro viloyatining markazi Grinvichga eng yaqin, geografik koordinatalari  $39,78^{\circ}$  shim.,  $64,43^{\circ}$  shi.

## **9 - BILET**

**1. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi. Shanxay hamkorlik tashkiloti.**

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) 1991-yilda Sovet Ittifoqining parchalanishi natijasida tashkil topgan bo'lib, 9 ta davlat: Ozarbayjon, Armaniston, Belarus, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldova, Rossiya, Tojikiston va O'zbekistonni o'z ichiga oladi. MDHning asosiy maqsadi iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalardagi hamkorlikdir.

Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) 2001 yilda tashkil etilgan bo'lib, unga Xitoy, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya, Tojikiston va O'zbekiston kiradi. ShHTning asosiy maqsadi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish, terrorizmga qarshi kurashish va xalqaro xavfsizlikni mustahkamlashdan iborat. Bu ikkala tashkilot ham Osiyo davlatlari o'rtasidagi hamkorlik va mintaqani yanada rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

**2. "Balandlik mintaqalanishi" va "Tabiat yodgorligi" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

Balandlik mintaqalanishi — tog'laming etagidan suvayirg'ich tomon tabiatning qonuniy o'zgarib borishi. Balandlik mintaqalari tekisliklar- dagi tabiat zonalariga o'xshash, lekin aynan o'zi emas. Ularning shakl- lanishiga yuqoriga ko'tarilgan sari havo harorati va bosimining pasa- yishi, quyosh radiatsiyasining kuchayishi, suv bug'lari kondensatsiyasi sharoitining o'zgarishi sabab bo'ladi. Yog'inlar ma'lum balandlikkacha ko'payib, so'ng kamayadi. Shunga bog'liq holda tuproqlar, o'simlik va hayvonot olami, umuman, geotizimlar o'zgarib boradi.

Tabiat yodgorliklari — jonli va jonsiz tabiat yaratgan noyob, diqqatga sazovor obyektlar: g'orlar, sharsharalar, ajoyib shaklli qoyatoshlar daralar, geyzerlar, buloqlar, relyefning g'aroyib shakllari, geologik ochilib qolgan joylar, katta yoshli ulkan daraxtlar va boshqalar. Tabiat yodgorliklari milliy bog', qo'riqxonalar va buyurtmaxonalardan farq qilib, asosan, muhofazaga olingan ayrim nodir tabiiy yoki antropogen obyektlardir.

**3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Janubiy Osiyo davlatlarini ko'rsating. Ushbu davlatlardan qaysi birining poytaxti ekvatorga eng yaqin joylashgan? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan Janubiy Osiyo davlatlarini ko'rsating. Ushbu davlatlardan qaysi birining poytaxti ekvatorga eng yaqin joylashgan? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang Janubiy Osiyo davlatlari: Afg'oniston, Bangladesh, Butan, Hindiston, Maldiv orollari, Nepal, Pokiston, Shri-Lanka. Maldiv orollari poytaxti Male ekvatorga eng yaqin joyda joylashgan. Erkak geografik koordinatalari:  $4,1748^{\circ}$  shimoliy kenglik,  $73,5083^{\circ}$  sharqiy uzunlik.

## **10 – BILET**

**1. Antropogen landshaftlar va ularning turlari.**

Antropogen landshaftlar - inson faoliyati natijasida yaratilgan landshaftlar. Ular shahar, qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va boshqalar kabi erdan foydalanishning har xil turlarini o'z ichiga olishi mumkin. Antropogen landshaftlarning asosiy turlari quyida keltirilgan:

Shahar landshaftlari: shaharsozlik natijasida yaratilgan, jumladan, turar-joy, savdo, sanoat zonalari, bog'lar, maydonlar va boshqalar.

Qishloq xo'jaligi landshaftlari: dalalar, bog'lar, yaylovlar, fermer xo'jaliklari, dehqonchilik zonalari kiradi. Sanoat landshaftlari: korxonalar, fabrikalar, omborlar, ishlab chiqarish majmualari kiradi. Transport landshaftlari: yo'llar, ko'priklar, temir yo'llar, aeroportlar kiradi. Rekreatsion landshaftlar: dam olish, sport va o'yin-kulgi uchun mo'ljallangan, jumladan, parklar, bog'lar, plyajlar, lagerlar va boshqalar.

Energiya landshaftlari: elektr stantsiyalari, gidrotexnika inshootlari, shamol va quyosh fermalarini o'z ichiga oladi. Urbanlashgan landshaftlar: shahar, sanoat va transport landshaftlari birlashgan hududlar. Tashlab ketilgan landshaftlar: inson tomonidan tashlab ketilgan va tabiatga duchor bo'lgan hududlar. Ushbu turdagi antropogen landshaftlarning har biri o'ziga xos xususiyatlarga va atrof-muhitga ta'siriga ega.

## **2. "Suburbanizatsiya" va "Deflyatsiya" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

Yetuk urbanizatsiya bosqichi Yevropaning eng rivojlangan davlatlari, AQSH, Kanada, Avstraliya, Yaponiya, Isroilda kuzatilmoqda. Bunda aholi yirik shaharlarning markazlaridan asta-sekin shahar atrofi ga ko'chib boradi, lekin shaharda ishlash, o'qish, turli faoliyat yuritishni davom ettiradi. Natijada shaharlar markazlari, asosan, tadbirkorlik, bank-moliya sektori, boshqaruv sohasining rivojlanish maskanlariga aylanib, aholi yashash massivlari esa tobora markazdan uzoqla shib boraveradi. Bunday ijtimoiy-geografik jarayon suburbanizatsiya deb ataladi.

Deflyatsiya (iqtisodiyotda), dezinflyatsiya — inflyatsiya davrida chiqarilgan muomaladagi ortiqcha qog'oz pulni kamaytirish; davlat tomonidan muomaladagi pul miqdorini kamaytirishga qaratilgan moliya va pul-kredit tadbirlari (soliqlarni oshirish, qimmatli qog'ozlar sotish, tovar narxlari darajasini pasaytirish, ish haqi o'sishiga yo'l qo'ymaslik, tashqi savdoni jonlantirish, banklar hisob stavkasini oshirish, omonatlar o'sishini rag'batlantirish va b.). Statistik jixatdan D. muomaladagi pul massasi umumiy hajmining yalpi mahsulot, tovar muomalasi va pulli xizmatlar qiymatlari yig'indisiga nisbati bilan ifodalanadi. Odatda, D.ni davlatlar pul islohoti arafasida o'tkazadi. Mas, Buyuk Britaniyada 1925-yil pul islohotidan 2 yil oldin — 1923-yilda muomaladagi pullar 541 mln. funt sterlingdan 378 mln. funt sterlinggacha kamaytirilgan. Ikkinchi jahon urushidan keyin ko'pgina boshqa davlatlarda ham muomaladagi pul miqdorini kamaytirish, tovar narxining o'sishini susaytirish va b. tadbirlar amalga oshirildi. O'zbekistonda yangi so'm muomalaga kiritilgunga qadar (1994-yil 1 iyul) D. tadbirlari amalga oshirildi.

## **3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan respublikamizning chekka nuqtalarini ko'rsating. Ulardan qaysi birida Quyosh birinchi bo'lib chiqadi? Ushbu nuqtaning geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan respublikamizning chekka nuqtalarini ko'rsating. Ulardan qaysi birida Quyosh birinchi bo'lib chiqadi? Ushbu nuqtaning geografik koordinatalarini aniqlang

O'zbekistonning siyosiy-ma'muriy xaritasiga 12 viloyat va Qoraqalpog'iston avtonom respublikasi kiritilgan. O'zbekistonning chekka nuqtalari shimol, janub, sharq va g'arbda: Shimoliy nuqta Qozog'iston bilan chegara bo'lib, u 55,9988 daraja shimoliy kenglikda joylashgan. Janub nuqtasi Afg'oniston bilan chegara bo'lib, u 37,1814 daraja shimoliy kenglikda joylashgan. Sharqiy nuqta Tojikiston bilan chegaradosh bo'lib, u 67,8238 daraja sharqiy uzunlikda joylashgan. G'arbiy nuqta Turkmaniston bilan chegara bo'lib, u 52,9997

daraja sharqiy uzunlikda joylashgan. Quyosh eng erta sharqiy nuqtada, Tojikiston bilan chegarada chiqadi. Bu nuqtaning koordinatalari 67,8238 daraja sharqiy uzunlik.

## 11 – BILET

### 1. Demografik o'tish nazariyasi. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlardagi demografik vaziyat.

Demografik o'tish nazariyasi jamiyat taraqqiyoti jarayonida tug'ilish va o'lim darajasining o'zgarishi jarayonini tavsiflaydi. Bu nazariyaga ko'ra, jamiyat rivojlanishining dastlabki bosqichida o'lim va tug'ilish ko'rsatkichlari yuqori bo'lib, bu aholining tabiiy o'sishining past darajasiga olib keladi. Keyingi bosqichda tibbiy xizmat ko'rsatish va turmush sharoitini yaxshilash hisobiga o'lim darajasining kamayishi kuzatilmoqda, lekin tug'ilish darajasi yuqoriligicha qolmoqda, bu esa aholi sonining ko'payishiga olib keladi. Oxirgi bosqichda tug'ilish darajasi ham pasayadi, bu esa aholining barqarorlashishiga yoki hatto kamayishiga olib keladi. Rivojlangan mamlakatlarda (AQSh, Kanada, Yaponiya, Yevropa mamlakatlari kabi) umumiy demografik vaziyat demografik o'tishning oxirgi bosqichiga to'g'ri keladi, bu davrda tug'ilish va o'lim darajasi past darajada bo'ladi, bu esa aholining barqarorlashuviga olib keladi. Bu mamlakatlarda aholining o'rtacha yoshi yuqori, 0-14 yoshdagilar ulushi esa past. Rivojlanayotgan mamlakatlarda (Hindiston, Nigeriya, Bangladesh, Pokiston kabi) demografik vaziyat demografik o'tishning ikkinchi bosqichiga to'g'ri keladi, bunda o'lim darajasi pasayadi, lekin tug'ilish darajasi yuqoriligicha qolmoqda, bu esa aholining tez o'sishiga olib keladi. Bu mamlakatlarda aholining o'rtacha yoshi past va 0 yoshdan 14 yoshgacha bo'lganlar ulushi yuqori. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi demografik vaziyatdagi tafovutlar turli darajadagi iqtisodiy rivojlanish, ta'lim, tibbiy xizmatdan foydalanish, shuningdek, madaniy va diniy xususiyatlar bilan bog'liq.

### 2. "Atrof-muhit monitoringi" va "Demografik siyosat" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.

Atrof tabiiy muhit monitoringi — atrof tabiiy muhitning davlat monitoringi atrof tabiiy muhitning ifloslanish darajasini aniqlash, uning holatini baholash, salbiy jarayonlarini prognoz qilish va ularning oqibatlarini bartaraf etish maqsadida boshqa antropogen faoliyat ta'siri va tabiiy resurslardan foydalanish tufayli atrof tabiiy muhitning ifloslanishi va boshqa zararli ta'sirlarga uchrashi muntazam kuzatiladigan va tasdiqlangan dastur bo'yicha bajariladigan tizim hisoblanadi. Quyidagilar O'zRda atrof tabiiy muhitning davlat monitoringini asosiy vazifalari hisoblanadi: — atrof tabiiy muhitning ifloslanish darajasini, shuningdek antropogen ta'sirlar ostida unda yuz berayotgan jarayonlarni kuzatishni tashkil etish va yuritish; — atrof muhitning ifloslanish darajasini baholash va prognoz qilish; — unda yuz berayotgan salbiy jarayonlarning oldini olish va bartaraf etish.

Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi transchegaraviy daryolar,

O'zbekiston-Qirg'iziston o'rtasidagi eksklav (tegishli davlat hududining asosiy qismidan boshqa davlat hududi bilan ajralib turgan yer- lar) va ba'zi chegara hududlari, Tojikiston bilan davlat chegarasida oxiriga yetkazilmagan delimitatsiya (chegara chizig'ini aniqlashtirib, mustahkamlash) ishlari bo'yicha yuzaga kelgan muammolar birinchi navbatda hal qilinishi lozim bo'lgan muhim geosiyosiy muammolardan bo'lib hisoblanadi.

### 3. Dunyoning siyosiy xaritasidan jahondagi hududining kattaligi bo'yicha 10 ta eng yirik davlatni ko'rsating. Ulardan qaysi biri Dunyo okeaniga chiqish imkoniyatiga ega emas? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.

Dunyoning siyosiy xaritasidan jahondagi hududining kattaligi bo'yicha 10 ta eng yirik davlatni ko'rsating. Ulardan qaysi biri Dunyo okeaniga chiqish imkoniyatiga ega emas? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.

*Dunyoning siyosiy xaritasida hududi bo'yicha 10 ta yirik davlat:*

Rossiya, Kanada, Xitoy, AQSh, Braziliya, Avstraliya, Hindiston, Argentina, Qozog'iston, Jazoir.

Ushbu ro'yxatdagi Jahon okeaniga chiqish imkoni bo'lmagan davlat Qozog'iston hisoblanadi. Poytaxti  $51,1605^\circ$  shimoliy kenglik va  $71,4704^\circ$  sharqiy uzunlikning geografik koordinatalarida joylashgan va Nur-Sulton (sobiq Ostona) deb ataladi.

## 12 — BILET

### 1. O'zbekiston Respublikasining geosiyosiy o'rni.

O'zbekiston Respublikasining geosiyosiy pozitsiyasi uning Markaziy Osiyo mintaqasidagi xalqaro roli va ta'sirini belgilab beruvchi muhim omil hisoblanadi. O'zbekiston ushbu mintaqaning markazida joylashgan bo'lib, besh davlat: Qozog'iston, Tojikiston, Qirg'iziston, Afg'oniston va Turkmaniston bilan chegaradosh. Bu joylashuv O'zbekistonga mintaqaviy siyosat va iqtisodiyotda muhim rol o'ynash imkoniyatini beradi. O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasi orqali o'tuvchi muhim xalqaro transport yo'nalishlariga, jumladan, Xitoy va Rossiyani Eron, Pokiston va Hindiston bilan bog'lovchi transport yo'laklariga ham ega. Bu holat O'zbekistonni xalqaro savdo va iqtisodiyot uchun asosiy tranzit davlatga aylantiradi. O'zbekiston, shuningdek, neft, gaz va boshqa foydali qazilmalarning katta zahiralari ega bo'lib, unga mintaqaning yetakchi energiya eksportchisi bo'lish imkoniyatini beradi. Bu resurslar xorijiy sarmoyadorlar e'tiborini tortadi va mamlakat iqtisodiyotini yanada rivojlantirish uchun asos bo'lishi mumkin. Biroq, O'zbekistonda demokratiyaning zaifligi, inson huquqlarining buzilishi, diniy ekstremizm va boshqa qator ichki va tashqi muammolar mavjud. Bu muammolar mamlakatni modernizatsiya qilish va rivojlantirish jarayoniga to'sqinlik qilishi, uning xalqaro obro'si va ta'siriga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

### 2. "Geoxronologiya" va "Ekologik ekspertiza" atamalarining mazmunmohiyatini tushuntiring.

Geoxronologiya (geologik yilnoma) — yer po'stidagi tog' jinslarining hosil bo'lish ketma-ketligi va yoshi haqidagi ta'limot. Geoxronologiya mutlaq va nisbiy geoxronologiyaga bo'linadi. Mutlaq geoxronologiya- da Yerning yoshi yillar bilan ifodalanadi. Nisbiy geoxronologiyada esa, tog' jinslarining ketma-ket qatlamlanib joylanishiga asoslaniladi. Bunga ko'ra, ustida yotgan qatlam (cho'kindi jinslar qatlamlarining dastlabki holati buzilmaganda) ostidagidan yosh bo'ladi.

Atrof-muhitga ta'sirni baholash - bu turli xil antropogen (inson) faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini baholash jarayoni. Unda yo'llar, gidroelektrostansiyalar, sanoat majmualari qurilishi kabi turli loyihalarning ekologik tizimga ta'siri baholanadi. Ekspertiza yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni aniqlash va atrof-muhitga ta'sirni kamaytirish choralarini taklif qilish imkonini beradi. Shunday qilib, geoxronologiya va ekologik ekspertiza bizning atrof-muhitimizni yaxshiroq tushunish va qadrlash va uning ekologik barqarorligini saqlash uchun choralar ko'rishga yordam beradigan muhim fanlardir.

### 3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan Qizilqum cho'lida joylashgan Navoiy viloyatidagi ikkita shaharni ko'rsating. Ulardan qaysi biri Grinvichdan uzoqroqda joylashgan? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

O'zbekistonning siyosiy va ma'muriy xaritasida Navoiy viloyatining Qizilqum cho'lida joylashgan ikkita shahri Nukus va Urganch shaharlaridir.

Ushbu shaharlarning qaysi biri Grinvichdan uzoqda joylashganligini aniqlash uchun ularning uzunliklarini solishtirish kerak. Uzunlik - bu shahardan o'tadigan meridian chizig'i va Grinvich o'rtacha chizig'i orasidagi burchak, daraja, daqiqa va soniyalarda o'lchanadi.

Nukus shahri 59°27' sharqiy uzunlikda, Urganch shahri 60°38' sharqiy uzunlikda joylashgan. Shunday qilib, Urganch shahri Grinvichdan Nukus shahridan uzoqroqda joylashgan.

Urganch shahrining geografik koordinatalari: 41°33'48" shimoliy kenglik, 60°38'28" sharqiy uzunlik.

## 13 – BILET

### 1. Zamonaviy geoxronologik shkala va uning bosqichlari.

Geoxronologiya (geologik yilnoma) — yer po'stidagi tog' jinslarining hosil bo'lish ketma-ketligi va yoshi haqidagi ta'limot. Geoxronologiya mutlaq va nisbiy geoxronologiyaga bo'linadi. Mutlaq geoxronologiya- da Yerning yoshi yillar bilan ifodalanadi. Nisbiy geoxronologiyada esa, tog' jinslarining ketma-ket qatlamlanib joylanishiga asoslaniladi. Bunga ko'ra, ustida yotgan qatlam (cho'kindi jinslar qatlamlarining dastlabki holati buzilmaganda) ostidagidan yosh bo'ladi.

Geoxronologik shkala — geoxronologik bo'limlarning iye raxiya (quyi bo'limlarning yuqori bo'limlarga bosqichma-bosqich bo'ysinish) tizimi. Shkalada eng yirik birlik supereon bo'lib, ular 2 ta: tokem- briy va fanerozoy. Tokembriy supereoni xades, arxey (yoki arxeozoy) va proterozoy eonlariga bo'lingan, fanerozoy supereoni esa shu nom- dagi bitta eondan iborat. Eonlar, o'z navbatida, bir nechta eralarni birlashtiradi. Masalan, fanerozoy eoni paleozoy, mezozoy va kaynozoy eralariga ajratilgan. Eralar davrlarga, davrlar zamonlarga, zamonlar esa asrlarga bo'lingan. Shkalaning yuqori qismi, ya'ni fanerozoy paleon- tologik metod asosida puxta tuzilgan, pastki qismi bo'lgan tokembriy toshqotgan qoldiqlarning yaxshi saqlanmaganligi sababli paleontologik metod cheklangan bo'lib, natijada bo'limlarga unchalik mukammal ajratilmagan.

### 2. “Mikroiqtisodiy geografik o‘rin” va “Ichki migratsiya” atamalarining mazmun- mohiyatini tushuntiring.

Iqtisodiy-geografik mikrolokatsiya - geografik ob'ektlarning ma'lum bir hududning iqtisodiy sharoitlari bilan birgalikda joylashishini anglatuvchi tushuncha. Bu shuni anglatadiki, har qanday ob'ektning o'ziga xos joylashuvi, xoh u korxonaga, xoh shahar, viloyat yoki mamlakat bo'ladimi, uning faoliyatining iqtisodiy samaradorligiga ta'sir qiladi. Iqtisodiy va geografik mikrolokatsiya geografik joylashuvi, iqlimi, tabiiy resurslari, infratuzilmasi, transportning qulayligi va boshqalar kabi omillarni hisobga oladi.

Ichki migratsiya - bu aholining bir mamlakat ichida bir hududdan boshqa joyga ko'chishi. Bunday harakatlar vaqtinchalik yoki doimiy bo'lishi mumkin va sabablari boshqacha bo'lishi mumkin: ish qidirish, o'qish, yashash sharoitlarini yaxshilash, qochqinlik, nizolardan qochish va boshqalar. Ichki migratsiya mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim tarkibiy qismidir, chunki u aholining taqsimlanishiga, bandligiga, viloyatlar va shaharlarning rivojlanishiga, turli hududlardagi aholi muvozanatiga va boshqalarga ta'sir qiladi.

### 3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Shimoliy yarimsharda joylashgan Afrikaning ichki kontinental davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxti Bosh meridiandan eng uzoqda joylashgan? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

Dunyoning siyosiy xaritasidan Shimoliy yarimsharda joylashgan Afrikaning ichki kontinental davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxti Bosh meridiandan eng uzoqda joylashgan? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

Dunyo siyosiy xaritasida Shimoliy yarimsharda joylashgan Afrikaning ichki davlatlari quyidagilardan iborat:

Jazoir, Misr, Liviya, Marokash, Sudan, Tunis

Sudan poytaxti - Xartum - asosiy meridiandan uzoqroqda joylashgan. Xartum geografik koordinatalari:  $15,5007^{\circ}$  shimoliy kenglik va  $32,5599^{\circ}$  sharqiy uzunlik.

#### 14 – BILET

### 1. Markaziy Osiyo siyosiy xaritasi, davlatlarining iqtisodiy geografik va siyosiy geografik o'ri.

Markaziy Osiyoning siyosiy xaritasida quyidagi davlatlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Qozog'iston

Qirg'iziston

Tojikiston

Turkmaniston

O'zbekiston

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

Mintaqaning iqtisodiy va geografik konteksti uning asosiy tabiiy resurslari, masalan, neft, gaz, uran, metallar va boshqalar bilan belgilanadi. Bu resurslar mintaqa davlatlarining iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Qozog'iston Markaziy Osiyodagi eng yirik davlat va eng muhim neft va gaz ishlab chiqaruvchilardan biridir. Qirg'iziston va Tojikiston iqtisodiyoti kam rivojlangan mintaqadagi eng qashshoq davlatlardir, lekin ular tog'li hududlarda joylashgani uchun muhim resurs – suvga ega. Turkmaniston katta tabiiy gaz zahiralari bilan mashhur va dunyodagi eng yopiq mamlakatlardan biri hisoblanadi. O'zbekiston dunyodagi eng yirik paxta ishlab chiqaruvchisi. Mintaqaning geosiyosiy konteksti Rossiya, Xitoy, AQSh va Yevropa Ittifoqining mintaqa rivojlanishi va barqarorligiga ta'sirini o'z ichiga oladi. Markaziy Osiyo davlatlarining aksariyati Rossiyaning ta'sir doirasiga kiradi, biroq Xitoy ham mintaqa bilan iqtisodiy aloqalarini faol ravishda mustahkamlamoqda. AQSh va Yevropa Ittifoqi mintaqaga geosiyosiy pozitsiyasi va xalqaro terrorizmga qarshi kurashdagi roli tufayli qiziqish bildirmoqda.

Umuman olganda, Markaziy Osiyo yuqori geosiyosiy va iqtisodiy salohiyatga ega muhim mintaqa bo'lib qolmoqda va bu jahon siyosati va iqtisodiyotining asosiy ishtirokchilari e'tiborini tortadi.

### 2. "Geotizim" va "Geomorfologiya" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.

"Geotizim" atamasi ma'lum fazoviy va vaqtinchalik kontekstda o'zaro ta'sir qiluvchi Yer tarkibiy qismlarining, jumladan, biotik va abiotik omillarning murakkab o'zaro ta'sirini bildiradi. Geotizimlarga nafaqat biologik va geologik jarayonlar, balki atrof-muhitga ta'sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy omillar ham kiradi.

"Geomorfologiya" atamasi yer yuzasi shakllarini, ularning hosil bo'lish jarayonlarini va vaqt o'tishi bilan o'zgarishi sabablarini o'rganuvchi fanni anglatadi. U landshaftlar, geologik tuzilmalar, topografiya va gidrologik tizimlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Geomorfologiya yer yuzasidagi o'zgarishlarning negizida yotgan jarayonlarni tushunishga va ko'chki, suv toshqinlari va zilzilalar kabi tabiiy ofatlar bilan bog'liq xavflarni aniqlash imkonini beradi.

### 3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan ham Qozog'iston, ham Tojikiston bilan chegaradosh bo'lgan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Bu viloyatlar markazlaridan qaysi biri Grinvichga eng yaqin joylashgan? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan ham Qozog'iston, ham Tojikiston bilan chegaradosh bo'lgan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Bu viloyatlar markazlaridan

qaysi biri Grinvichga eng yaqin joylashgan? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang. O'zbekistonning Qozog'iston va Tojikiston bilan chegaradosh viloyatlari:

Surxondaryo viloyati

Samarqand viloyati

Buxoro viloyati

Samarqand viloyatining markazi Samarqand shahri bo'lib, u Grinvichga eng yaqin joylashgan.

Samarqand geografik koordinatalari: 39,6548° shimoliy kenglik, 66,9597° sharqiy uzunlik.

## 15 – BILET

### 1. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda transportning rivojlanishi, uning iqtisodiy ahamiyati.

Mustaqillik davrida O'zbekistonda transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish va rivojlantirish bo'yicha faol ishlar amalga oshirildi. Yangi texnologiyalarning joriy etilishi, zamonaviy transport yo'laklari va avtomobil yo'llarining yaratilishi, shuningdek, transportni boshqarish tizimining takomillashtirilgani soha samaradorligini sezilarli darajada oshirib, transport xizmati ko'rsatish sifatini oshirdi. Bugungi kunda O'zbekistonning transport infratuzilmasi temir yo'l, avtomobil, havo va suv transporti tizimlarini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, mamlakat Yevropa va Osiyoni bog'laydigan ko'plab transport yo'nalishlari chorrahasida joylashgani tufayli xalqaro yuk tashish yo'nalishidagi muhim tranzit punktiga aylanadi. Mustaqillik davrida O'zbekistonda transport rivojida erishilgan asosiy yutuqlar:

Temir yo'l infratuzilmasini kengaytirish va lokomotiv parkini modernizatsiya qilish. 1991-yildan buyon 5 ming kilometrdan ortiq yangi temir yo'l yo'llari qurildi, 15 ming kilometrdan ortiq yo'l ta'mirlandi. Bundan tashqari, yangi lokomotiv parki xarid qilindi, bu poyezdlar tezligini oshirdi va tashish sifatini oshirdi.

Avtomobil infratuzilmasini rivojlantirish va yangi yo'llar qurish. Bugungi kunda O'zbekistonda 85 ming km dan ortiq avtomobil yo'llari mavjud bo'lib, shundan 4000 km ga yaqini asosiy yo'llardir. Bundan tashqari, daryolar bo'ylab bir nechta yirik avtomobil ko'prigi qurildi, bu esa mamlakat mintaqalarining transport imkoniyatlarini sezilarli darajada yaxshiladi.

Havo transportining rivojlanishi. 1991-yildan buyon O'zbekiston xalqaro va ichki qatnovlarga xizmat ko'rsatadigan o'zining "O'zbekiston havo yo'llari" aviakompaniyasini tashkil etdi.

### 2. "Tashqi migratsiya" va "Abraziya" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.

"Tashqi migratsiya" atamasi odatda aholining davlat chegaralari orqali harakatlanishini anglatadi. Bu muhojirlarning maqsad va motivlariga qarab ham vaqtinchalik, ham doimiy bo'lishi mumkin. Tashqi migratsiya turli omillar, masalan, iqtisodiy sharoitlar, siyosiy qarama-qarshiliklar, milliy bo'linishlar va boshqalar tufayli yuzaga kelishi mumkin. Tashqi migratsiya mamlakatdagi demografik vaziyatga, shuningdek, iqtisodiyot, siyosat va madaniyatga ta'sir qilishi mumkin.

"Abraziya" atamasi suv, shamol yoki muz ta'sirida yuzaga keladigan tuproqning parchalanishi va eroziya jarayonini anglatadi. Aşınmaya ham tabiiy jarayonlar, ham inson faoliyati, masalan, daryolar qirg'oqlarida to'g'on yoki himoya inshootlarini qurish natijasida yuzaga kelishi mumkin. Aşınma landshaft o'zgarishiga va tuproqning degradatsiyasiga olib kelishi mumkin, bu esa atrof-muhit va qishloq xo'jaligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

### 3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Markaziy Amerika davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxti Grinvichdan eng uzoqda joylashgan? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.



Dunyoning siyosiy xaritasidan Markaziy Amerika davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxti Grinvichdan eng uzoqda joylashgan? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang

Dunyo siyosiy xaritasida Markaziy Amerika davlatlari: Beliz, Gvatemala, Gonduras, Kosta-Rika, Nikaragua, Panama, Salvador.

Kosta-Rika poytaxti San-Xose Grinvichdan eng uzoqda joylashgan.

San-Xose geografik koordinatalari:  $9,9281^{\circ}$  shimoliy kenglik va  $84,0907^{\circ}$  g'arbiy uzunlik.

## 16 – BILET

### **1. Yerning Quyosh va o'z o'qi atrofidagi harakati, ularning kundalik hayotda kuzatiladigan geografik oqibatlari.**

Yerning o'z o'qi va Quyosh atrofida harakati biz kundalik hayotda kuzatadigan bir qator geografik oqibatlarga olib keladi. Ulardan ba'zilari quyidagilardan iborat:

Kun va tunning o'zgarishi. Yerning o'z o'qi atrofida harakati kecha va kunduzning o'zgarishiga sabab bo'ladi, chunki Yer Quyosh tomon burilsa, er yuzining bu qismida kunduz, boshqa tomonida esa tun keladi.

Fasllar o'zgarishi. Yerning Quyosh atrofida harakati fasllarning o'zgarishiga sabab bo'ladi, chunki Yerning aylanish o'qi orbita tekisligiga nisbatan qiyshaygan bo'lib, bu Yerning turli qismlariga yilning turli vaqtlarida har xil miqdorda quyosh energiyasini olishiga olib keladi.

Kun uzunligini o'zgartiring. Yer o'qining orbita tekisligiga nisbatan qiyaligi tufayli yilning turli vaqtlarida va Yerning turli qismlarida kun va tunning uzunligi o'zgarib turadi.

Yer magnit qutblarining harakati. Yerning harakati Yer magnit qutblarining harakatiga sabab bo'ladi, bu esa o'z navbatida koinotda navigatsiya va orientatsiyaga ta'sir qiladi.

Ebb va oqim shakllanishi. Oy va Quyoshning Yerga gravitatsion ta'siri dengiz va okeanlarda to'lqinlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Iqlim o'zgarishi. Yerning Quyosh atrofidagi harakati geografik xususiyatlar va atmosfera sharoiti kabi boshqa omillar bilan birgalikda Yerning turli qismlarida iqlim o'zgarishiga ta'sir qiladi.

### **2. “Makroiqtisodiy geografik o‘rin” va “Delimitatsiya” atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

Iqtisodiy-geografik makrolokatsiya - bu jahon iqtisodiyotidagi mamlakat yoki mintaqaning geografik o'rnini bildiruvchi tushuncha. Bu geografik omillar, masalan, materikda joylashganligi, dengiz va okeanlarga yaqinligi, iqlim sharoiti, tabiiy resurslar va boshqalar bilan belgilanadi. Iqtisodiy va geografik makrojoylashuv mamlakat yoki mintaqaning iqtisodiyoti, savdosi, infratuzilmasi va hayotining boshqa jabhalarini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega.

Delimitatsiya - bu ikki davlat yoki mintaqaning hududlari o'rtasidagi chegarani belgilash jarayoni. Bu jarayon davlatlar o'rtasidagi kelishuvlar, sud qarorlari yoki boshqa usullar orqali amalga oshirilishi mumkin. Delimitatsiya xalqaro munosabatlar uchun katta ahamiyatga ega, chunki chegaralarni aniq belgilash mojarolarning oldini olishga va xalqlar va davlatlarning tinch-totuv yashashiga yordam beradi.

### **3. O‘zbekiston siyosiy-ma’muriy xaritasidan respublikamizning Turkmanistonga chegaradosh viloyatlarni ko‘rsating. Ularning qaysi birida Quyosh oldinroq chiqadi? Bu viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan respublikamizning Turkmanistonga chegaradosh viloyatlarni ko'rsating. Ularning qaysi birida Quyosh oldinroq chiqadi? Bu viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.

O'zbekistonning siyosiy-ma'muriy xaritasida Turkmaniston bilan chegaradosh viloyatlar Qoraqalpog'iston va Xorazm viloyatidir.

Ushbu hududlarning qaysi birida Quyosh boshqalarga qaraganda erta chiqadi, degan savolga javob ko'p omillarga, masalan, har bir hududdagi aniq aholi punktlarining geografik koordinatalariga, shuningdek, relef va iqlim sharoitlariga bog'liq. Shunday qilib, bu savolga aniq javob berish uchun ko'proq tadqiqotlar talab etiladi.

Qoraqalpog'iston markazining geografik koordinatalari: shimoliy kenglik 43,75 daraja va sharqiy uzunlik 60,00 daraja.

Xorazm viloyati markazining geografik koordinatalari: shimoliy kenglik 41,33 daraja va sharqiy uzunlik 60,23 daraja.

## 17 –BILET

### 1. Okeaniyaning geografik o'rni, siyosiy xaritasi va aholisi.

Okeaniya - Tinch okeanining markaziy va janubiy qismidagi 10 000 dan ortiq orollardan tashkil topgan okean mintaqasi. Okeaniyadagi eng yirik orollar: Avstraliya, Yangi Zelandiya, Papua-Yangi Gvineya, Fidji va Yangi Kaledoniya.

Okeaniyaning geografik joylashuvi:

Shimoliy chegarasi: ekvator

Janubiy chegara: Antarktika doirasi

G'arbiy chegarasi: meridian  $141^{\circ}$  g'arbiy

Sharqiy chegarasi: meridian  $120^{\circ}$  sharq

Okeaniyaning siyosiy xaritasi:

Okeaniya 14 ta suveren davlatni, shuningdek, qaram hududlar va koloniyalarni o'z ichiga oladi. Eng yirik davlatlar Avstraliya, Yangi Zelandiya va Papua-Yangi Gvineya. Tokelay, Norfolk, Niue, Kuk orollari, Fransiya Polineziyasi, Uollis va Futuna, shuningdek, Yangi Kaledoniya va Fransiyaning janubiy va Antarktika hududlariga qaram hududlar kiradi.

Okeaniya aholisi: Okeaniyaning umumiy aholisi taxminan 41 million kishi. Aholi soni bo'yicha eng yirik davlatlar Avstraliya (25 millionga yaqin), Papua-Yangi Gvineya (8 millionga yaqin) va Yangi Zelandiya (5 millionga yaqin). Okeaniya dunyodagi eng past aholi soniga ega.

### 2. "Atrof-muhit monitoringi" va "Karst" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.

"Atrof-muhit monitoringi" atamasi inson faoliyati yoki tabiiy jarayonlar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan atrof-muhitdagi o'zgarishlar to'g'risidagi ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish tizimini anglatadi. Atrof-muhit monitoringining maqsadi resurslarni boshqarish va atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida qaror qabul qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etishdir. Atrof-muhit monitoringi suv, havo, tuproq va biologik xilmaxillik sifati, shuningdek, radiatsiya, shovqin, tebranish va atrof-muhitning boshqa jihatlari bo'yicha ma'lumotlarni to'plashni o'z ichiga olishi mumkin. Keyinchalik bu ma'lumotlar tendentsiyalarni aniqlash, xavflarni baholash va boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqish uchun tahlil qilinadi.

"Karst" atamasi ohaktosh, gips yoki tuz kabi eruvchan jinslarning erishi natijasida yuzaga keladigan landshaft turiga ishora qiladi. Bu g'orlar, chuqurliklar va er osti daryolari kabi noyob geologik tuzilmalarning shakllanishiga olib keladi. Karst landshaftlari fan, ekologiya va madaniyat uchun alohida ahamiyatga ega, chunki ular geologik jarayonlar va biologik xilmaxillikni o'rganish uchun noyob imkoniyatlar yaratadi. Biroq, karst landshaftlari odamlar uchun

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

xavf tug'dirishi mumkin, ayniqsa g'or tizimlari rivojlanganda, bu odamlarni tuzoqqa tushirishi yoki er osti suvlari sathining xavfli o'zgarishiga olib kelishi mumkin.

**3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Shimoliy Yevropa davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi biri Bosh meridiandan g'arbda joylashgan? Ushbu davlatpoytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan Shimoliy Yevropa davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi biri Bosh meridiandan g'arbda joylashgan? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.

Skandinaviya shtatlariga quyidagilar kiradi:

Norvegiya

Shvetsiya

Finlyandiya

Daniya

Islandiya

Estoniya

Latviya

Litva

Bosh meridiandan g'arbdagi davlat Islandiya hisoblanadi. Islandiya poytaxti Reykyavik shahri bo'lib, u 64,13 daraja shimoliy kenglik va 21,94 daraja g'arbiy uzunlik geografik koordinatalarida joylashgan.

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

## 18 – BILET

**1. Janubiy Yevropa davlatlari, ularning tabiiy sharoiti va resurslari, xalqaro ixtisoslashuvi.**

Janubiy Yevropa davlatlariga quyidagilar kiradi: Ispaniya, Portugaliya, Italiya, Gretsiya, Kipr, Malta. Ushbu mamlakatlarning har biridagi tabiiy sharoit va resurslar har xil:

Ispaniya o'zining iqlimi va qirg'oqbo'yidagi ko'plab kurortlari, shuningdek, qishloq xo'jaligi, jumladan, vino va zaytun moyi ishlab chiqarishi bilan mashhur. Portugaliya - boy baliq resurslariga ega, shuningdek, vino va keramika ishlab chiqaradi. Italiya moda, dizayn, texnologiya va oziq-ovqat sohasida jahon yetakchisi hisoblanadi. Italiya ham avtomobillar ishlab chiqaradi va boy tarixiy va madaniy diqqatga sazovor joylarga ega. Gretsiya - o'zining qadimiy diqqatga sazovor joylari, zaytun moyi va mis va qo'rg'oshin konlari bilan mashhur. Kipr - zaytun moyi, paxta va shakar ishlab chiqaradi, shuningdek rivojlangan turizm sektoriga ega. Malta o'zining tarixiy diqqatga sazovor joylari va turizmi bilan mashhur. Bu mamlakatlarning xalqaro ixtisoslashuvi ularning tabiiy sharoiti va resurslari, shuningdek, iqtisodiyotining rivojlanishi bilan bog'liq. Masalan, Ispaniya dunyodagi eng yirik zaytun moyi va vino ishlab chiqaruvchilardan biridir. Italiya moda, avtomobil va texnologiya ishlab chiqarishga ixtisoslashgan. Portugaliya dunyodagi eng yirik mantar ishlab chiqaruvchisi bo'lib, vino, pishloq va baliq mahsulotlarini ishlab chiqaradi. Kipr paxta, shakar va zaytun moyi ishlab chiqarishga ixtisoslashgan, Malta esa turizm va qimorga ixtisoslashgan.

**2. "Geografik qobiq" va "Nurash" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Geografik konvert" atamasi odatda yer yuzasi va atmosferani tashkil etuvchi yer qobig'i va atmosferani anglatadi. Bu qobiq geografiya fanining asosiy tadqiqot ob'ekti bo'lib, uni o'rganish geomorfologiya, iqlim, gidrologiya va biologiya kabi turli geografik jarayonlarning bir-biri bilan va odamlar bilan o'zaro ta'sirini tushunishga yordam beradi.

"Ob-havo" atamasi yog'ingarchilik, harorat o'zgarishi, biologik jarayonlar va kimyoviy reaksiyalar kabi turli xil muhit omillari ta'sirida jinslar va tuproqlarning parchalanishi jarayonini anglatadi. Ob-havo natijasida tuproqlar, toshlar va kanyonlar va g'orlar kabi landshaftlar paydo bo'ladi. Bu jarayon tabiiy yoki inson faoliyati, masalan, tog'-kon sanoati natijasida yuzaga kelishi mumkin.

**3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan Zarafshon daryosi oqib o'tadigan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining markazi respublikamiz poytaxtidan eng uzoqda joylashgan? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan Zarafshon daryosi oqib o'tadigan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining markazi respublikamiz poytaxtidan eng uzoqda joylashgan? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

Zarafshon daryosi O'zbekistonning ikki viloyati: Navoiy viloyati va Buxoro viloyati hududidan oqib o'tadi. O'zbekiston poytaxti Toshkentdan eng chekka markaz Buxoro viloyatida joylashgan. Bu markaz G'ijduvon (yoki G'ijduvon) deb ataladi. Uning geografik koordinatalari taxminan 39,2375 daraja shimoliy kenglik va 64,4931 daraja sharqiy uzunlik.

## 19 – BILET

**1. Geoekologik muammolar va ularning hududiy darajalari. O'zbekistonning geoekologik muammolari.**

Geoekologik muammolar inson va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir bilan bog'liq muammolar bo'lib, Yerdagi hayot uchun salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bu muammolar global, mintaqaviy va mahalliy kabi turli hududiy darajalarda yuzaga kelishi mumkin.

Global miqyosda geoekologik muammolar quyidagilardan iborat:

Iqlim o'zgarishi va global isish

Biologik xilma-xillikning yo'qolishi va yo'qolishi

Havo, suv va tuproqning zaharli moddalar bilan zaharlanishi

Ekologik muvozanatning buzilishi va ekotizimlarning buzilishi

Sanoatning atrof-muhitga salbiy ta'siri

Chiqindilarni utilizatsiya qilish va qayta ishlash muammolari

Energiya xavfsizligi va energiya tanqisligi

Mintaqaviy va mahalliy darajada boshqa geoekologik muammolar yuzaga kelishi mumkin, masalan:

Mahalliy daryo va ko'llarning suv va qirg'oq zonalarining ifloslanishi

O'rmonlarni kesish va o'rmon yong'inlari

Erdan foydalanish va tuproq unumdorligi muammolari

Gazni yig'ish va maishiy chiqindilarni boshqarish

Tabiiy landshaftlar va turizmning buzilishi

Dunyodagi geoekologik muammolarning ayrim misollari quyidagilardan iborat:

Chernobil avariya va radioaktiv ifloslanish muammolari

Yangszi daryosining ifloslanishi va Xitoyda suv ekologiyasi muammolari

Amazonda o'rmonlarning kesilishi va tuproq degradatsiyasi

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

Afrika va Osiyodagi chiqindilar muammosi

Dengiz va okeanlarning plastik chiqindilar va neft bilan ifloslanishi

Iqlim o'zgarishi va uning dunyo ekotizimlariga ta'siri

Geologik muammolarni hal qilish hukumatlar, xususiy kompaniyalar, jamoat va xalqaro tashkilotlarning hamkorlik va birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi.

## **2. "Geotextizm" va "Tibbiy geografiya" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Geotexnik tizim" atamasi geologiya, geodeziya, qurilish, infratuzilma, geoinformatika va boshqa sohalardagi muammolarni hal qilish uchun geofazoviy ma'lumotlar va texnologiyalardan foydalanadigan texnologik tizimni tavsiflaydi. Geotexnologik tizim bu sohalarda yechimlar ishlab chiqish va tadbirlarni rejalashtirish maqsadida geologik xususiyatlar, tabiiy resurslarning taqsimlanishi, shahar infratuzilmasi va yo'l tarmog'i kabi fazoviy ma'lumotlar va hodisalarni tahlil qiluvchi va modellashtiruvchi geoma'lumotlar va axborot texnologiyalarining integratsiyasidir. Boshqa tomondan, "tibbiy geografiya" atamasi sog'liqni saqlashning fazoviy va geografik jihatlarini va kasallikning tarqalishini o'rganadigan ilmiy fanni tavsiflaydi. Bunga kasallanishning geografik farqlari, tibbiy xizmatlardan foydalanish, atrof-muhitning sog'likka ta'siri va geografiya va salomatlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik bilan bog'liq ko'plab boshqa masalalarni o'rganish kiradi.

Tibbiy geografiya geografik axborot tizimlaridan (GIS) sog'liqni saqlash va kasallanishning kartografik tasvirlarini yaratish, shuningdek, geografik omillar va aholi salomatligi o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish uchun foydalanadi. Bu sog'liqni saqlash tashkilotlari va davlat muassasalariga geografik ma'lumotlar va tahlillarga asoslangan sog'liqni saqlash siyosati va strategiyalarini ishlab chiqishda yordam berishi mumkin.

## **3. Dunyoning siyosiy xaritasidan hududini ekvator chizig'i kesib o'tgan Janubiy Amerika davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxtining Shimoliy yarimsharda joylashgan? Bu poytaxt shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan hududini ekvator chizig'i kesib o'tgan Janubiy Amerika davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxtining Shimoliy yarimsharda joylashgan? Bu poytaxt shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

Dunyo siyosiy xaritasida ekvator kesib o'tgan Janubiy Amerika shtatlari: Kolumbiya, Braziliya, Ekvador. Braziliya poytaxti - Braziliya - Shimoliy yarim sharda joylashgan. Braziliyaning geografik koordinatalari:  $15^{\circ}47'$  janubiy kenglik va  $47^{\circ}52'$  g'arbiy uzunlik.

## **20 – BILET**

### **1. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda sanoatning rivojlanishi, vujudga kelgan yangi tarmoq va korxonalar.**

O'zbekiston mustaqillik davrida sanoatni rivojlantirishga katta sarmoya kiritdi, bu esa yangi sanoat tarmoqlari va yirik korxonalarining barpo etilishiga olib keldi. Sanoatning asosiy tarmoqlaridan biri to'qimachilik sanoati bo'lib, u mamlakatning asosiy eksport tovaridir. O'zbekistonda 200 dan ortiq to'qimachilik korxonalari faoliyat yuritib, keng turdagi to'qimachilik mahsulotlari, jumladan, paxta matolari, kashtachilik, kiyim-kechak va uy to'qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqaradi. Bundan tashqari, O'zbekistonda avtomobilsozlik ham faol rivojlanmoqda. Mamlakatda Chevrolet avtomobillari ishlab chiqaradigan GM Uzbekistan, MAN yuk mashinalari va avtobuslari ishlab chiqaradigan MAN Auto-Uzbekistan kabi bir qancha yirik avtomobil zavodlari tashkil etilgan.

O'zbekistonda rivojlanayotgan boshqa tarmoqlarga neft-kimyosanoati, qurilish materiallari, qayta tiklanadigan elektr energiyasi ishlab chiqarish va oziq-ovqat ishlab chiqarish kiradi.

O'zbekistondagi eng yirik korxonalar qatoriga quyidagilar kiradi:

Navoiy kon-metallurgiya kombinati, Markaziy Osiyodagi eng yirik oltin qazib olish majmuasi; Olmaliq kon-metallurgiya kombinati, mis va boshqa metall buyumlar ishlab chiqaradi; O'z-Koram-Textile, Markaziy Osiyodagi eng yirik to'qimachilik fabrikalaridan biri; O'zbekneftgaz, neft, gaz va neft mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi milliy neft-gaz kompaniyasi;

O'zbekenergo, elektr va issiqlik energiyasi ishlab chiqaruvchi milliy energetika kompaniyasi.

## **2. "Mantiya" va "Sektorlik" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Mantiya" atamasi odatda er qobig'i ostida joylashgan va juda deformatsiyalangan, yuqori haroratli va egiluvchan materialdan iborat bo'lgan Yerning tashqi qobig'ini anglatadi. Mantiya Yer hajmining 80% dan ortig'ini egallaydi va qalinligi taxminan 2900 km. U asosan kremniy, magniy va temir oksidi kabi silikat minerallaridan iborat. Mantiya Yerning geodinamikasida muhim rol o'ynaydi, plitalar tektonigi, vulkanizm va geotermal energiya jarayonlarida ishtirok etadi.

Boshqa tomondan, sektorlashtirish odatda iqtisodiy, siyosiy yoki ijtimoiy tizimlarning ishlab chiqarish usullari, tovarlar va xizmatlar turlari va boshqalar kabi umumiy xususiyatlar asosida aniqlanishi mumkin bo'lgan tarmoqlarga bo'linishini anglatadi. Iqtisodiyot odatda uchta sektorga bo'linadi: birlamchi, ikkilamchi va uchinchi. Asosiy sektorga qishloq xo'jaligi, baliqchilik va tog'-kon sanoati kiradi. Ikkilamchi tarmoq sanoat va qurilish kabi shu resurslarga asoslangan mahsulotlar ishlab chiqarishni o'z ichiga oladi. Uchinchi sektor savdo, transport, moliya va turizm kabi xizmatlar ko'rsatishni o'z ichiga oladi. Sektorlashtirish ko'pincha iqtisodiy ma'lumotlarni tahlil qilish, alohida tarmoqlar va umuman iqtisodiyotdagi tendentsiyalar va o'zgarishlarni aniqlash uchun ishlatiladi.

## **3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan Qozog'istonga chegaradosh bo'lgan respublikamizning hududlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining markazida qolganlariga nisbatan Quyosh eng so'ngra botadi? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekistonning Qozog'iston bilan chegaradosh viloyatlari:

Qoraqalpog'iston Respublikasi

Toshkent viloyati

Sirdaryo viloyati

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

## **21 – BILET**

### **1. Markaziy Osiyo davlatlarining tabiiy sharoiti va resurslari, ularning xo'jalik ahamiyati.**

Markaziy Osiyo qit'aning markazida joylashgan mintaqa bo'lib, u kontinental iqlimi va suv resurslarining etishmasligi bilan ajralib turadi. Shunga qaramay, katta iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan bir qator tabiiy sharoit va resurslar mavjud. Mintaqaning asosiy resurslaridan biri yerdir. Markaziy Osiyoda ekinlar, meva, sabzavot, paxta va tamaki yetishtirish uchun foydalaniladigan unumdor tuproqlar keng tarqalgan. Viloyat jun va gilam yetishtirishda ham yetakchi hisoblanadi. Neft va gaz yana bir muhim manba hisoblanadi. Markaziy Osiyoda bu foydali qazilmalarning katta zahiralari mavjud bo'lib, ular elektr energiyasi ishlab chiqarish va boshqa mamlakatlarga eksport qilish uchun ishlatiladi. Yirik konlar Qozog'iston, O'zbekiston va Turkmanistonda joylashgan. Yana bir muhim manba - suv resurslari. O'rta Osiyo O'rta Osiyoning eng yirik daryolari – Amudaryo va Sirdaryo yaqinida joylashgan bo'lib, ulardan dalalarni sug'orish va elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun foydalaniladi. Mintaqada yer osti suvlari ham katta resurslarga ega. Biroq, suv resurslarining etishmasligi mintaqa uchun

tobora jiddiy muammoga aylanib bormoqda. Markaziy Osiyo davlatlarining aksariyati qishloq xo'jaligi va sanoatni rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan suv tanqisligi muammosiga duch kelmoqda. Bundan tashqari, Markaziy Osiyo mintaqa uchun qo'shimcha energiya manbasiga aylanishi mumkin bo'lgan shamol va quyosh energiyasi sohasida salmoqli salohiyatga ega. Umuman, O'rta Osiyoning tabiiy sharoiti va resurslari katta iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, qishloq xo'jaligi, energetika, neft-gaz sanoati va xalq xo'jaligining boshqa tarmoqlarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

## **2. "Transchegaraviy daryo" va "Mayatniksimon migratsiya" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Transchegaraviy daryo" atamasi ikki yoki undan ortiq davlat hududidan oqib o'tuvchi daryoni anglatadi. Bunday daryolar ulardan foydalanish huquqi bo'yicha kelishmovchiliklar tufayli davlatlar o'rtasida nizolar manbai bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, ular mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlik ob'ektiga aylanishi va iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish, tabiatni muhofaza qilish va nizolarni hal qilish uchun vosita sifatida ishlatilishi mumkin. Masalan, Amudaryo va Sirdaryo Qozog'iston, Tojikiston, O'zbekiston va Turkmaniston hududlaridan oqib o'tuvchi transchegaraviy daryolardir. Bu daryolarning suvidan foydalanish davlatlarning milliy xo'jaligining turli ehtiyojlari tufayli nizolar ob'ektiga aylanadi.

"Mayatnik migratsiyasi" atamasi yil davomida odamlarning ikki yoki undan ortiq joy orasidagi tsiklik harakatini bildiradi. Bu bir mamlakat ichida yoki turli mamlakatlar o'rtasida sodir bo'lishi mumkin. Bunday migratsiya iqtisodiyotdagi mavsumiy o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, masalan, yozda qishloq xo'jaligi yoki turizmdagi boshqa turdagi ishlarga o'tish. Masalan, Markaziy Osiyoda aylanma migratsiya qishloq aholisining qish mavsumida ish qidirish uchun shaharlarga ko'chishi, shuningdek, mehnat migratsiyasi yoki iqtisodiyotning boshqa sohalarida mavsumiy ishlar uchun davlatlar o'rtasidagi chegarani kesib o'tishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bunday migratsiyaning iqtisodiyot va jamiyat, jumladan, ijtimoiy barqarorlik va migrantlar salomatligi uchun ham ijobiy, ham salbiy tomonlari bor.

## **3. Dunyoning siyosiy xaritasidan qirg'oqlarini O'rta dengiz suvlari yuvadigan Afrika davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining hududi qisman Osiyo qit'asida joylashgan? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan qirg'oqlarini O'rta dengiz suvlari yuvadigan Afrika davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining hududi qisman Osiyo qit'asida joylashgan? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.

Dunyoning siyosiy xaritasida O'rta er dengizi bilan yuvilgan Afrika davlatlari:

Marokash

Jazoir

Tunis

Liviya

Misr

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

Bu davlatlardan faqat Misr qisman Osiyoda joylashgan, chunki uning hududining bir qismi Sinay yarim orolida joylashgan.

Misr poytaxti Qohiraning geografik koordinatalari: 30,0444° shimoliy kenglik va 31,2357° sharqiy uzunlik.

## **22 – BILET**

### **1. Lotin Amerikasining siyosiy xaritasi va aholisi.**

Lotin Amerikasi - Janubiy Amerika, Markaziy Amerika va Karib havzasida joylashgan 20 ta davlatni o'z ichiga olgan Amerika mintaqasi. Bu mamlakatlar Ispaniya va Portugaliya

mustamlaka imperiyalarining merosi bilan bog'liq umumiy tarixiy, madaniy va lingvistik rishtalarga ega.

Lotin Amerikasi aholisiga kelsak, bu xalqlar va madaniyatlarning xilma-xil mozaikasi. Mintaqaning umumiy aholisi 650 million kishidan oshadi. Aholining asosiy qismini yevropalik va mahalliy (Amerika va Mestizo) kelib chiqishi, shuningdek, Afrika va Osiyo merosiga ega odamlar tashkil etadi. Lotin Amerikasidagi eng yirik etnik guruhlar ispanlar, portugallar, hindular, mestizolar va afro-amerikaliklardir. Bundan tashqari, mintaqada italyanlar, nemislar, xitoylar, livanliklar, yaponlar va boshqalar kabi turli muhojirlar jamoalari vakillari yashaydi. Mintaqaning diniy landshafti ham juda xilma-xil, ammo aholining aksariyati katoliklik diniga e'tiqod qiladi.

## **2. "Geoid" va "Fatsiya" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Geoid" atamasi Yerning shaklini bildiradi, bu uning yuzasining geometrik modeli bo'lib, tortishish kuchi, aylanish va sirtning geografik xususiyatlari kabi turli omillarni hisobga oladi. Geoid - bu Yer yuzasining jismoniy haqiqiy shakli bo'lib, u ko'pincha Yerni modellashtirish uchun ishlatiladigan shar yoki ellipsoiddan farq qiladi. Geoid - bu barcha nuqtalar bir xil tortishish energiya potentsialiga ega bo'lgan sirt.

"Fasiya" atamasi sirtning geoid, ellipsoid yoki tekislik kabi ma'lum bir mos yozuvlar yuzasidan og'ishini anglatadi. Fasiyani mos yozuvlar yuzasiga nisbatan har bir nuqtada sirt balandligining o'zgarishini tavsiflovchi raqam yoki funktsiya sifatida ifodalash mumkin. Fasiyaga geologik jarayonlar, dengiz sathining o'zgarishi yoki tortishish maydonlari kabi turli omillar sabab bo'lishi mumkin. Fasiyani o'lchash Yerdagi geologik va geofizik jarayonlarni tushunish, shuningdek, aniq navigatsiya va kartografiya uchun muhim vositadir.

## **3. Dunyoning siyosiy xaritasidan hududini ekvator chizig'i kesib o'tgan Osiyo davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxti Janubiy yarimsharda joylashgan? Bu poytaxt shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan hududini ekvator chizig'i kesib o'tgan Osiyo davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxti Janubiy yarimsharda joylashgan? Bu poytaxt shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

Ekvatorni kesib o'tuvchi Osiyo davlatlari quyidagilardan iborat: Indoneziya (poytaxti - Jakarta), Kiribati, Maldiv orollari, Samoa, Ekvatorial Gvineya

Ekvatorial Gvineya poytaxti - Malabo - janubiy yarim sharda joylashgan. Uning geografik koordinatalari 3 daraja 45 daqiqa g'arb va 8 daraja 47 minut shimoliy kenglikda.

## **23 – BILET**

### **1. Global energetika muammosi va uning yechimlari, muqobil energetika haqida tushuncha.**

Global energiya muammosi shundaki, dunyo energiya ishlab chiqarish uchun neft, gaz va ko'mir kabi juda ko'p miqdorda hazm bo'lmaydigan qazilma yoqilg'ilardan foydalanadi. Biroq, bu salbiy ekologik oqibatlariga, jumladan, havo, suv va tuproqning ifloslanishiga, shuningdek, iqlim o'zgarishiga olib keladi. Global energetika muammosini hal qilish yo'llaridan biri quyosh, shamol, gidroenergetika, geotermal va boshqalar kabi muqobil energiya manbalariga o'tishdir. Ushbu energiya manbalari qazib olinadigan yoqilg'iga qaraganda tozaroq va barqarorroqdir. Texnologiyaning rivojlanishi va muqobil energiyaga investitsiyalarning ortishi bilan ushbu manbalar negizida qazib olinadigan yoqilg'iga qaramlikni kamaytiradigan yirik quvvatlarni yaratish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, muqobil energiyadan foydalanish issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytiradi va iqlim o'zgarishini sekinlashtiradi. Biroq, muqobil energiyaga o'tish texnologik va huquqiy rivojlanish bilan bir qatorda katta



sarmoyalarni ham talab qiladi. Bundan tashqari, shamol yoki quyosh kabi ba'zi manbalardan energiya ishlab chiqarishning mavsumiyligi va o'zgaruvchanligini hisobga olish, energiyani saqlash va taqsimlash usullarini ishlab chiqish kerak.

Umuman olganda, muqobil energiya global energetika muammosining ishonchli yechimidir, bu esa qazib olinadigan yoqilg'iga qaramlikni kamaytirishga va atrof-muhitga salbiy ta'sirlarni kamaytirishga yordam beradi.

## **2. "Perigeliy" va "Kenglik zonalligi" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Perigelion" atamasi Yer orbitasi Quyoshga eng yaqin bo'lganida sodir bo'ladigan astronomik hodisani anglatadi. Ayni paytda Yer Quyoshdan bir yil ichida eng kichik masofada joylashgan. Bu yanvar oyining boshlarida sodir bo'ladi, bu vaqtda Yer yilning boshqa vaqtiga qaraganda ko'proq quyosh radiatsiyasini oladi. Perihelion va uning qarama-qarshi tomoni - afelion, Yer Quyoshdan eng uzoq masofada joylashganida, sayyoramiz insolatsiyasidagi o'zgarishlarni aniqlaydi.

"Keniklik bo'yicha rayonlashtirish" atamasi iqlimiy hodisani anglatadi, bunda sayyoramiz hududlari bir xil kenglik zonalarida joylashgan va o'xshash iqlimga ega. Buning sababi shundaki, quyosh radiatsiyasi yer yuzasiga burchak ostida etib boradi va shuning uchun sayyoramizning turli qismlarida har xil intensivlikka ega. Natijada, Yerda issiq, mo'tadil va sovuq zonalar mavjud. Masalan, tropiklarda issiq va nam zonalar, shimoliy kengliklarda esa mo'tadil iqlim mavjud. Kenglik zonalligi global iqlim o'zgarishini tushunishda muhim rol o'ynaydi va imkon beradi

## **3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Lotin Amerikasining to'raligicha Shimoliy Amerika materigida joylashgan davlatlarini ko'rsating. Ushbu davlatlarning poytaxtlaridan qaysi birida Quyosh qolganlariga nisbatan so'ngra botadi? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan Lotin Amerikasining to'raligicha Shimoliy Amerika materigida joylashgan davlatlarini ko'rsating. Ushbu davlatlarning poytaxtlaridan qaysi birida Quyosh qolganlariga nisbatan so'ngra botadi? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang. To'liq Shimoliy Amerika materikida joylashgan Lotin Amerikasi shtatlariga quyidagilar kiradi:

Meksika (poytaxti - Mexiko shahri)

Beliz (poytaxti - Belmopan)

Gvatemala (poytaxti - Gvatemala)

Gonduras (poytaxti - Tegusigalpa)

Salvador (poytaxti - San-Salvador)

Quyosh eng oxirgi botadigan bu mamlakatlarning poytaxti Mexika poytaxti Mexiko shahridir. Mexiko shahrining geografik koordinatalari:  $19,4326^{\circ}$  shimoliy kenglik va  $99,1332^{\circ}$  g'arbiy uzunlik.

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

## **24 – BILET**

### **1. Yerning ichki tuzilishi.**

Yer bir necha qatlamlardan iborat murakkab ichki tuzilishga ega:

Yer qobig'i qalinligi 5 dan 70 km gacha bo'lgan Yerning eng yuqori qatlamidir. U asosan kremniyli minerallardan iborat bo'lib, kontinental va okean qobig'iga bo'linadi.

Mantiya - qobiq ostida joylashgan va Yer hajmining katta qismini egallagan qatlam. Uning qalinligi taxminan 2900 km. Mantia silikat minerallaridan iborat va silliq, plastik holatda.

Tashqi yadro temir va nikel dan tashkil topgan mantiya ostida joylashgan qatlamdir. Uning qalinligi taxminan 2300 km. Tashqi yadro suyuq holatda bo'lib, Yerning magnit maydonini hosil qiladi.

Ichki yadro Yerning eng chuqur qatlami bo'lib, asosan temir va nikeldan iborat. Uning qalinligi taxminan 1220 km. Yuqori bosim va harorat tufayli ichki yadro qattiq holatda.

Yerning ichki qatlamlari turli xil zichlik va tarkibga ega, bu ularning fizik xususiyatlarini belgilaydi va sayyoramiz yuzasida sodir bo'layotgan jarayonlarga ta'sir qiladi.

## **2. "Sel" va "Antropogen landshaft" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Qishloq" atamasi qishloq xo'jaligiga tegishli bo'lib, don, sabzavot, meva va boshqalar kabi ekinlarni etishtirish uchun ishlatiladigan erlarni anglatadi. Sel oqimi kichik bog' yoki ulkan dala, haydaladigan er yoki yaylov bo'lishi mumkin.

"Antropogen landshaft" atamasi inson faoliyati davomida o'zgartirilgan landshaftni anglatadi. Bunga daraxt kesish, melioratsiya yoki qishloq xo'jaligi kabi tabiiy sharoitlarning o'zgarishi, shuningdek, shaharlar, yo'llar, aeroportlar va boshqalar kabi sun'iy ob'ektlarni yaratish kiradi. Antropogen landshaft insonning atrof-muhitga ta'siri natijasi bo'lib, Yerdagi biologik va ekologik muvozanat uchun ijobiy va salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Demak, sel – qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish uchun foydalaniladigan yer uchastkasi, antropogen landshaft esa insonning atrof-muhitga ta'siri, jumladan, tabiiy sharoitlarning o'zgarishi va sun'iy ob'ektlarning yaratilishi natijasidir.

## **3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan Qirg'izistonga chegaradosh bo'lgan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining maydoni eng katta?**

**Bu viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan Qirg'izistonga chegaradosh bo'lgan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birining maydoni eng katta? Bu viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.

Respublikamiz shimol va shimoli-sharqda Qirg'iziston bilan chegaradosh. O'zbekistonning Qirg'iziston bilan chegaradosh viloyatlari Andijon, Namangan va Farg'ona viloyatlaridir.

Bu viloyatlarning maydoni jihatidan eng kattasi Farg'ona viloyati bo'lib, u ham O'zbekistonning eng ko'p aholi yashaydigan viloyati hisoblanadi.

Farg'ona viloyati markazining geografik koordinatalari:  $40,5511^{\circ}$  shimoliy kenglik va  $71,4694^{\circ}$  sharqiy uzunlik.

## **25 – BILET**

### **1. O'zbekistonning iqtisodiy geografik o'rni: ijobiy va salbiy xususiyatlari.**

O'zbekistonning iqtisodiy-geografik o'rni o'zining ijobiy va salbiy tomonlariga ega.

Yaxshi xususiyatlar:

O'zbekiston Markaziy Osiyoning markazida joylashgan bo'lib, Rossiya, Xitoy, Eron va mintaqaning boshqa davlatlari bilan transport aloqalariga ega tranzit davlat bo'lib, tranzit transporti va logistikasini rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratadi.

O'zbekiston tabiiy resurslarga, jumladan gaz, neft, oltin, uran va boshqa qimmatbaho minerallarga boy.

O'zbekiston jozibador iqlim zonasida joylashgan bo'lib, bu qishloq xo'jaligini rivojlantirish hamda ko'plab turdagi ekinlar, sabzavot, meva va paxta yetishtirish imkonini beradi.

Salbiy xususiyatlar:

O'zbekiston zilzilalar va boshqa tabiiy ofatlar xavfi ostida, bu esa infratuzilma va iqtisodiyotni rivojlantirish uchun muayyan qiyinchiliklar tug'dirmoqda.

Ba'zi qo'shni davlatlar bilan chegaralarning yopiqqligi tranzit tashish imkoniyatlarini cheklaydi va iqtisodiy hamkorlikni murakkablashtiradi.

O'zbekiston dengizga chiqish imkoni bo'lmagan ichki mamlakat bo'lib, dengiz portlari orqali tovarlarni eksport qilish va zarur resurslarni import qilishni qiyinlashtiradi.

Shunga qaramay, O'zbekiston o'z iqtisodiyotini rivojlantirib, energetika, to'qimachilik va kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi va transport kabi turli sohalarga investitsiyalarni jalb qilmoqda. Bundan tashqari, mamlakat mintaqadagi tranzit davlat sifatidagi mavqeini mustahkamlash uchun transport-logistika imkoniyatlarini faol rivojlantirmoqda.

## **2. "Biogeografiya" va "Orbita" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

Biogeografiya - tirik organizmlarning Yerdagi tarqalishi va bu jarayonni belgilovchi omillarni o'rganadigan fan. Biogeograflar o'z ishlarida o'simlik va hayvon turlarining geografik tarqalishini, shuningdek, ularning biotik va abiotik muhit omillari bilan bog'liqligini tahlil qiladilar.

Orbita - bu osmon jismining, masalan, Yerning Quyosh atrofida harakatlanadigan yo'li. Bu elliptik traektoriya bo'lib, u bo'ylab tana kosmosda harakat qiladi. Orbita jismining massasi va tezligi, shuningdek, uning atrofidagi boshqa osmon jismlarini jalb qilish bilan belgilanadi.

## **3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Lotin Amerikasidagi okeanga chiqish imkoniyati bo'lmagan 2 ta davlatni ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxti ekvatorga yaqinroq joylashgan? Ushbu shaharning geografik koordinatalari aniqlang.**

Dunyoning siyosiy xaritasidan Lotin Amerikasidagi okeanga chiqish imkoniyati bo'lmagan 2 ta davlatni ko'rsating. Ulardan qaysi birining poytaxti ekvatorga yaqinroq joylashgan? Ushbu shaharning geografik koordinatalari aniqlang.

Lotin Amerikasining dengizga chiqish imkoniyati bo'lmagan ikkita davlati Boliviya va Paragvaydir. Paragvay poytaxti Asunson ekvatorga yaqinroq joylashgan. Asunson geografik koordinatalari  $25,2667^{\circ}$  janubiy kenglik va  $57,6667^{\circ}$  g'arbiy uzunlik.

## **26 – BILET**

### **1. Urbanizatsiya jarayoni turli mintaqalarda kechishining xususiyatlari. Urbanizatsiyaning muammoli jihatlari.**

Urbanizatsiya - bu shaharlarda va boshqa aholi punktlarida yashovchi aholi salmog'ini oshirish jarayoni. Uning dunyoning turli mintaqalarida o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, bu jarayon bilan bog'liq muammolar mavjud.

AQSh, Yevropa va Yaponiya kabi rivojlangan mamlakatlarda urbanizatsiya bir necha o'n yillar davomida davom etmoqda va ayni paytda aholining asosiy qismi shaharlarda istiqomat qiladi. Rivojlangan mamlakatlardagi urbanizatsiyaning o'ziga xos xususiyatlaridan biri aholining turmush darajasi yuqori, mehnat va dam olish imkoniyatlari ko'proq bo'lgan shahar atrofidagi hududlarga ko'chib o'tishda shahar atrofi jarayonidir.

Xitoy, Hindiston va Braziliya kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda urbanizatsiya tezroq va radikalroq. Bu mamlakatlardagi urbanizatsiyaning o'ziga xos xususiyatlaridan biri shaharlarda aholi sonining ko'pligi va aholi soni 10 milliondan ortiq bo'lgan megapolislarning yaratilishidir. Bu esa shaharlar infratuzilmasi aholi sonining o'sishi bilan bir xil sur'atlarda rivojlanishiga vaqt topa olmasligiga, uy-joy, yo'llar, transport va shahar hayotining boshqa jabhalarida muammolar mavjudligiga olib keladi.

Urbanizatsiyaning asosiy muammolaridan biri qashshoqlikdir. Rivojlanayotgan mamlakatlarda shahar aholisining aksariyati past turmush sharoitlarida yashaydi va suv, elektr energiyasi va kanalizatsiya kabi asosiy xizmatlardan foydalana olmaydi. Rivojlangan mamlakatlarda ham qashshoqlik muammosi mavjud, ayniqsa, ko'p odamlar ijtimoiy nafaqaga yashaydigan yoki ish haqi kam bo'lgan yirik shaharlarda.

### **2. "Afelion" va "Ritmiklik" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Afelion" atamasi sayyora orbitasidagi Quyoshdan eng uzoq masofada joylashgan nuqtani anglatadi. Afelion davrida sayyora Quyoshdan maksimal masofada joylashgan va o'z

orbitasida eng sekin harakat qiladi. Aksincha, "perigelion" atamasi sayyora orbitasidagi Quyoshga eng yaqin bo'lgan nuqtani anglatadi. Perigelion davrida sayyora Quyoshdan minimal masofada joylashgan va o'z orbitasida eng tez harakat qiladi. Afelion va perigelion sayyoralarda iqlim sharoitlarini shakllantirishda muhim omillardir.

"Ritmiklik" atamasi jarayonning ma'lum bir ritm yoki muntazamlik bilan sodir bo'lgan xususiyatini tavsiflaydi. Ritmik jarayon doimiy vaqt oralig'ida yoki ma'lum bir takroriy naqsh bilan sodir bo'ladi. Masalan, yurak urishi ritmik jarayondir, chunki u insonning individual xususiyatlari bilan belgilanadigan doimiy chastotada sodir bo'ladi. Ritm biologik va biologik bo'lmagan jarayonlarning xususiyati bo'lishi mumkin va turli tizimlarning tabiati va faoliyatini tushunish uchun zarurdir.

**3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan faqat bitta davlat bilan chegaradosh bo'lgan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birida qolganlariga nisbatan Quyosh eng so'ngra botadi? Bu viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan faqat bitta davlat bilan chegaradosh bo'lgan respublikamizning viloyatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi birida qolganlariga nisbatan Quyosh eng so'ngra botadi? Bu viloyat markazining geografik koordinatalarini aniqlang.

O'zbekistonda faqat bitta shtat bilan chegaradosh ikkita viloyat bor:

Qoraqalpog'iston Respublikasi - shimolda faqat Qozog'iston bilan chegaradosh.

Surxondaryo viloyati - janubda faqat Afg'oniston bilan chegaradosh.

Quyosh qaysi mintaqada oxirgi marta botishi haqidagi savolga javob berish uchun menda yetarlicha ma'lumot yo'q. Buni aniqlash uchun hududlarning geografik koordinatalari va joylashuvi hamda iqlim sharoitlari haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish kerak.

Surxondaryo viloyati markazining geografik koordinatalariga kelsak, ular taxminan 38,675 daraja shimoliy kenglik va 67,951 daraja sharqiy uzunlikda.

## 27 — BILET

**1. Alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar va ularning turlari.**

Alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar - er yoki suv havzalarining tabiiy ob'ektlari (tirik va tirik bo'lmagan) yo'q qilishdan va sanoat, xo'jalik yoki tijorat maqsadlarida foydalanishdan himoyalangan hududlari. Bu hududlar biologik, landshaft va madaniy merosni saqlash, shuningdek, kelajak avlodlar uchun tabiiy resurslardan barqaror foydalanishni ta'minlash maqsadida davlatlar tomonidan tashkil etilgan. Alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tabiatni muhofaza qilish zonalarining har xil turlarini o'z ichiga oladi, masalan:

Milliy bog'lar - bu tabiatni asrash va tabiiy resurslardan barqaror foydalanishni ta'minlash uchun yaratilgan cheklangan hududlar. Ular atrof-muhitga zarar etkazadigan sanoat korxonalarini va boshqa iqtisodiy faoliyat turlarini joylashtirishni taqiqlaydi.

Qo'riqxonalar - bu tabiiy ekotizimlarni buzishi mumkin bo'lgan har qanday faoliyat taqiqlangan hududlar. Ular biologik xilma-xillikni saqlash hamda noyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan hayvonlar va o'simliklar turlarini himoya qilish uchun yaratilgan.

Biosfera rezervatlari - bu tabiiy resurslardan barqaror foydalanish uchun namuna bo'lgan xalqaro tan olingan hududlar. Ular biologik xilma-xillikni saqlash, ekologik barqarorlikni va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash maqsadida yaratilgan.

Tabiat yodgorliklari ilmiy, tarixiy yoki madaniy ahamiyatga ega bo'lgan alohida tabiiy ob'ektlardir. Ular tabiiy shakllanishlar, geologik hodisalar, g'orlar, sharsharalar, ko'llar va boshqalar bo'lishi mumkin. Qo'riqxonalar - biologik xilma-xillikni saqlash va tiklash bo'yicha

ilmiy tadqiqotlar olib boriladigan hududlar. Qo'riqxonalar odatda yo'qolib ketish xavfi ostida turgan hayvonlar yoki o'simliklarning muayyan turlarini himoya qilish uchun tashkil etiladi.

## **2. “Shahar aglomeratsiyasi” va “Vaxtali migratsiyalar” atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

Shahar aglomeratsiyasi - bu o'zaro bog'liq iqtisodiy, ijtimoiy va transport aloqalari bilan bog'langan shaharlar guruhi joylashgan hudud. Shahar aglomeratsiyasiga nafaqat shaharning o'zi, balki uning chekka hududlari va yaqin atrofdagi aholi punktlari ham kiradi. Ko'pincha shahar aglomeratsiyasi turli shahar infratuzilmalari va korxonalari faoliyat yuritadigan yagona ob'ekt sifatida qaraladi. Aylanma migratsiya mehnat migratsiyasining bir turi bo'lib, unda ishchilar vaqti-vaqti bilan boshqa shahar yoki viloyatga ishlash uchun boradilar va topshiriqni bajarib, uylariga qaytadilar. Migratsiyaning bu shakli ko'pincha neft, gaz, ko'mir va boshqa foydali qazilmalarni qazib olish va qayta ishlash bilan bog'liq sohalarda qo'llaniladi. Ushbu ob'ektlarda ishlaydigan ishchilar odatda ish joyi yaqinidagi maxsus turar-joylarda yoki lagerlarda yashaydilar. Ular bir necha hafta yoki oy davomida ishlashadi va keyin ma'lum vaqt davomida dam olish uchun uyga ketishadi. Aylanma migratsiya turli xil ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik muammolarga, jumladan, oilalarning ajralishi, ijtimoiy chetlanish va tibbiy yordamning etishmasligiga olib kelishi mumkin. Biroq, ular yuqori maosh oladigan ishchilar uchun, shuningdek, foydali qazilmalarni ekspluatatsiya qilishdan daromad oladigan hududlar uchun ham foydali bo'lishi mumkin.

## **3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Sharqiy Osiyo davlatlarini ko'rsating. Ulardan qaysi biri ichki kontinental davlat hisoblanadi? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalari aniqlang.**

Sharqiy Osiyo davlatlari qatoriga Yaponiya, Xitoy, Shimoliy Koreya (Shimoliy Koreya), Janubiy Koreya, Tayvan va Mo'g'uliston kiradi. Sharqiy Osiyodagi yagona ichki davlat bu Mo'g'uliston bo'lib, dengizga chiqish imkoni yo'q va butunlay materik hududida joylashgan. Shaharning geografik koordinatalarini aniqlash uchun qaysi shahar haqida gap ketayotganini bilishingiz kerak. Iltimos, aniqroq javob berishim uchun savolingizga aniqlik kiriting.

### **28 — BILET**

#### **1. Geosiyosiy davrlar. Potsdam davrining xususiyatlari.**

Geosiyosiy davrlar - jahon tarixidagi global siyosiy vaziyatdagi o'zgarishlar yangi geosiyosiy voqeliklar va strategik imkoniyatlarning paydo bo'lishiga olib kelgan davrlardir.

Turli davrlarda geosiyosiy davrlarning bir nechta tasniflari taklif qilingan, ammo eng mashhurlaridan biri amerikalik geopolitik olim Jorj Fridman tomonidan ishlab chiqilgan. U 5 ta asosiy geosiyosiy davrni belgilaydi:

Piyoda urushi davri (milodiy 1500 yilgacha)

Otliq va suzib yurish davri (milodiy 1500-1800 yillar)

Sanoat va imperiyalar davri (milodiy 1800-1914)

Jahon urushlari va sovuq urush davri (milodiy 1914-1991)

Sovuq urushdan keyingi davr (milodiy 1991 yildan beri)

Potsdam davri deb ataladigan geosiyosiy davr 1945-yilda Ikkinchi jahon urushi tugaganidan keyin boshlandi va 1947-yilda Sovuq urush boshlanishiga qadar davom etdi. Bu davr bir qancha xususiyatlarga ega edi:

Dekolonizatsiyaning boshlanishi. Urush tugagandan so'ng Afrika va Osiyodagi ko'plab Evropa mustamlakalari tezda mustaqillikka erisha boshladilar. Bu jahon siyosiy vaziyatining o'zgarishiga va yangi davlatlarning paydo bo'lishiga olib keldi.

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

Yevropa imperiyalarining qulashi. Urushdan keyin o'z hududlarining katta qismini yo'qotgan Evropa imperiyalari parchalana boshladi. Natijada Yevropa va dunyoda ko'plab yangi davlatlar paydo bo'ldi. Yadro qurollari. 1945 yilda Qo'shma Shtatlar Xirosima va Nagasaki shaharlarini yadroviy bombardimon qildi, bu esa yadro qurolining paydo bo'lishiga va Qo'shma Shtatlar va SSSR o'rtasida qurollanish poygasining boshlanishiga olib keldi. Yangi xalqaro tizimning paydo bo'lishi. Ikkinchi jahon urushi natijasida Birlashgan Millatlar Tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlar tuzildi, ular yangi xalqaro tizimning asosiga aylandi. Bu tizimning asosiy tamoyili – ikki qutblilik tamoyili – AQSH va SSSR o'rtasidagi raqobat va dunyoning ikki ta'sir doirasiga bo'linishi edi. Potsdamdagi konferentsiya. 1945 yil iyul-avgust oylarida Potsdamda (Germaniya) konferentsiya bo'lib o'tdi, unda ittifoqchilar (Garri Trumen, Iosif Stalin va Uinston Cherkhill) Evropa va Yaponiyani urushdan keyingi qayta qurish, shuningdek, Rossiyada hokimiyatni taqsimlash masalalarini muhokama qildilar. dunyo. Konferentsiyada bir qator muhim qarorlar qabul qilindi, jumladan, Germaniyani to'rtta ishg'ol zonasiga bo'lish va Yaponiya hokimiyatini cheklash masalasi bo'yicha.

## **2. “Balandlik mintaqalanishi” va “Geoxronologik shkala” atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

"Balandlik zonaliligi" atamasi geografiyaga tegishli bo'lib, dengiz sathidan balandligi bilan tabiiy sharoitlarning (masalan, iqlimiy, vegetativ, geomorfologik) o'zgarishini tavsiflaydi. Odatda bir nechta balandlik kamarlari ajralib turadi, ularning har biri o'ziga xos tabiiy sharoitlari va o'simlik va hayvonot dunyosining tegishli turlari bilan ajralib turadi. Masalan, pasttekislik zonalarida tropik o'rmon, keyin subtropik o'rmonlar va butalar zonasi, baland tog'larda dashtlar, alp o'tloqlari va tundralar zonasi ajralib turadi. Balandlik zonaliligi dehqonchilik, chorvachilik va turizmga ta'sir etuvchi muhim omil hisoblanadi.

"Geoxronologik masshtab" - geologiyada Yerdagi geologik hodisalarni tasniflash va xronologik tartibga solish uchun ishlatiladigan tizim. U geologik qatlamlar va qazilmalarni o'rganishga asoslangan bo'lib, tog' jinslarining yoshini va ularning Yer geologik tarixidagi nisbiy o'rnini aniqlash uchun ishlatiladi. Geoxronologik masshtab million yillardan milliardlab yillargacha bo'lgan bir necha vaqt oraliqlariga bo'linadi va har bir intervalda shu vaqt ichida Yerdagi sodir bo'lgan geologik jarayonlar va hodisalar aks etadi. Eng yaxshi ma'lum bo'lgan davrlar devon, karbon, bo'r, kaynozoy va boshqalar kabi davrlar bo'lib, ular Yer tarixidagi muayyan vaqt davrlarini ifodalash uchun ishlatiladi. Geoxronologik shkala geologlar, paleontologlar, arxeologlar va yer tarixi va uning hayotini o'rganuvchi boshqa olimlar uchun muhim vositadir.

## **3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan respublikamizning maydoni bo'yicha eng yirik hududni ko'rsating. Bu hududning ma'muriy markazi bo'lib, qaysi shahar hisoblanadi? Ushbu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.**

O'zbekistonning hududi bo'yicha eng yirik viloyati Qoraqalpog'iston viloyati bo'lib, mamlakatning shimoli-g'arbida joylashgan. Qoraqalpog'istonning ma'muriy markazi — Nukus shahri. Nukus shahrining geografik koordinatalari: 42,4584° shimoliy kenglik, 59,6104° sharqiy uzunlik.

## **29 — BILET**

### **1. Azonallik qonuniyati, uning omillari.**

Azonal naqsh - er yuzasining ba'zi qismlarida ma'lum bir zonaga xos bo'lgan tabiiy sharoitlarning (iqlim, tuproq, geologik) aniq belgilangan belbog'lar bo'lmagan hodisasi (zonalar tabiiy sharoitlari va hayvonlari o'xshash bo'lgan geografik hududlardir. turlari va o'simliklari).

Azonlanishga olib keladigan omillar har xil bo'lishi mumkin va geografik joylashuv, geologik va tarixiy vaziyat va boshqalar bilan bog'liq. Mana ulardan ba'zilari:

Yengillik. Bu umumiy zonallikka mos kelmaydigan namlik, harorat va tuproq tarkibining maxsus sharoitlarini shakllantirishga olib kelishi mumkin. Masalan, baland tog'lar, kanyonlar, vodiylar va boshqa relyef shakllari azonal sharoit yaratishi mumkin.

Gidrologik omillar. Daryolar, ko'llar, botqoqliklar va boshqa suv havzalarining mavjudligi ma'lum bir hududda iqlim sharoitining o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Misol uchun, botqoqli hududlarda yuqori namlik va past harorat bo'lishi mumkin, bu bu zonaga xos emas.

Antropogen omillar. Foydali qazilmalarni qidirish, to'g'on va yo'llar qurish kabi inson faoliyati ma'lum bir yer uchastkasida tabiiy sharoitning o'zgarishiga va azonal sharoit yaratilishiga olib kelishi mumkin.

Iqlim omillari. Noodatiy ob-havo sharoiti (masalan, uzoq muddatli qurg'oqchilik yoki kuchli yomg'ir) hududning umumiy rayonlashtirishga mos kelmaydigan sharoitlar yaratishi mumkin.

Geologik omillar. Mineral resurslar yoki geologik tuzilmalar mavjudligi tuproq tarkibi va iqlim sharoitining o'zgarishiga olib kelishi mumkin, bu esa azonal sharoitlarni yaratadi.

## **2. “Rurbanizatsiya” va “Anklav davlat” atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.**

“Rurbanizatsiya” atamasi aholining qishloqdan shaharga ko'chishi va qishloqlarning shaharga aylanishi jarayonini bildiradi. Bu jarayon global urbanizatsiya jarayonining ajralmas qismi bo'lib, aholi sonining ko'payishi va shaharlar sonining ko'payishi bilan bog'liq. Urbanizatsiya ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu, bir tomondan, iqtisodiy taraqqiyotga, aholi turmush sifatini yaxshilashga hissa qo'shishi mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan, rivojlanish, transport, ekologik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

“Anklav davlati” atamasi boshqa davlat hududi bilan to'liq o'ralgan davlatlarni bildiradi. Bunday davlatlar siyosiy, tarixiy va geografik omillar natijasida vujudga kelishi mumkin. Anklav davlati qo'shni davlatga to'liq qaram bo'lishi yoki o'zining tashqi siyosati, iqtisodiyoti va harbiy qismiga ega bo'lishi mumkin. Anklav shtatlariga Lesoto, Vatikan, San-Marino va Bruney kiradi. Bunday davlatlar muayyan muammolarga duch kelishi mumkin, masalan, cheklangan hudud va resurslar, siyosiy vaziyatning beqarorligi, tranzit bojxona muammolari va boshqalar.

## **3. Dunyoning siyosiy xaritasidan Vest-Indiyani ko'rsating. Vest-Indiyadagi davlatlardan hududining kattaligi bo'yicha eng yirigi qaysi? Ushbu davlat poytaxtining geografik koordinatalarini aniqlang.**

G'arbiy Hindiston shtatlari Karib dengizi va Atlantika okeanida joylashgan ko'plab orol va qirg'oqbo'yi shtatlarini o'z ichiga oladi. Ulardan ba'zilari:

Antigua va Barbuda

Bagama orollari

Barbados

Dominika

Dominikan Respublikasi

Gaiti

Yamayka

Kuba

Sent-Kitts va Nevis

Sent-Lyusiya

Sent-Vinsent va Grenadinlar

Trinidad va Tobago

**BARCHA IMTIHON JAVOBLARINI  
T.ME/USTOZ TELEGRAM KANALI  
ORQALI BEPUL YUKLAB OLING!**

G'arbiy Hindistondagi eng katta davlat - Kuba, u 109 884 km<sup>2</sup> maydonni egallaydi. Kubaning poytaxti Gavana shahri bo'lib, uning geografik koordinatalari: shimoliy kenglik 23° 7' va g'arbiy uzunlik 82° 23'.

### 30 — BILET

#### 1. Migratsiya va uning turlari.

Migratsiya - bu odamlarni uzoq vaqt yoki doimiy ravishda bir mintaqa yoki mamlakatdan boshqasiga ko'chirish jarayoni. Bunga turli omillar, jumladan, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ekologik sabablar sabab bo'lishi mumkin.

Harakatning sabablari va xususiyatiga qarab, migratsiyaning quyidagi turlarini ajratish mumkin:

Iqtisodiy migratsiya - boshqa mintaqa yoki mamlakatda ish topish va iqtisodiy vaziyatni yaxshilash bilan bog'liq.

Ijtimoiy migratsiya - ta'lim, sog'liqni saqlash, uy-joy va hokazolar mavjudligi kabi ijtimoiy hayot sharoitlarini yaxshilash istagidan kelib chiqadi.

Siyosiy migratsiya - hokimiyat yoki jamiyatdagi boshqa guruhlarning siyosiy qarashlari, diniy e'tiqodlari, millati yoki boshqa sabablarga ko'ra ta'qib qilinishi bilan bog'liq.

Atrof-muhit migratsiyasi - tabiiy ofatlar, iqlim o'zgarishi, ifloslanish va atrof-muhitning boshqa sabablari.

Mehnat migratsiyasi - bu aholining ma'lum vaqt davomida boshqa mintaqa yoki mamlakatda ishlash uchun qisqa muddatli harakatlanishi.

Ichki migratsiya - bu aholining bir davlat chegaralari ichida harakatlanishi.

Xalqaro migratsiya turli mamlakatlar chegarasini kesib o'tish bilan bog'liq.

Migratsiyaning barcha turlari ko'chib kelganlar va asl hududda qolganlar uchun ijobiy va salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

#### 2. "Davriylik" va "To'qay" atamalarining mazmun-mohiyatini tushuntiring.

"Davriylik" atamasi geografiyada keng qo'llaniladi va ma'lum bir hodisa yoki jarayonlarning vaqt o'tishi bilan takrorlanishini anglatadi. Masalan, daryoning suv rejimi yilning ma'lum davrlarida uning oqishi va suv sathining o'zgarishi sodir bo'lsa, davriylikka ega bo'lishi mumkin.

"To'qay" atamasi O'rta Osiyoda keng tarqalgan dasht o'simliklari turiga ishora qiladi.

To'qaylar daryolar tekisliklarida, tog' yonbag'irlarida va dashtning boshqa nam joylarida o'sadigan daraxt va butalardir. To'qay o'rmoni asosan majnuntol, terak, qayin, tol, tog'ay, archa, atirgul kabi turli o'simlik turlaridan iborat. To'qaylar ko'plab hayvonlar va qushlarning yashash muhiti bo'lganligi sababli mintaqadagi biologik xilma-xillik va ekologik muvozanatni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, to'qay mahalliy aholi uchun muhim o'tin va yog'och manbai hisoblanadi.

#### 3. O'zbekiston siyosiy-ma'muriy xaritasidan asosan cho'l yaylovlaridan iborat bo'lgan respublikamizning 3 ta hududini ko'rsating. Bu hududlar markazlarining qaysi biri ekvatoridan uzoqroqda joylashgan? Bu shaharning geografik koordinatalarini aniqlang.

O'zbekistonning asosan cho'l-yaylovlardan iborat uchta viloyati:

Qoraqalpog'iston

Qizilqum cho'li

Mo'ynoqum cho'li

Viloyat markazi, ekvatoridan eng uzoqda joylashgan — Qoraqalpog'iston. Uning poytaxti Nukus shahrining geografik koordinatalari: 42,4697° shimoliy kenglik va 59,6156° sharqiy uzunlik.